

Міністерство освіти і науки України
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
Філологічний факультет
Кафедра іноземної філології та освітніх технологій

**ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ
ПРЕДМЕТНО-МОВНОГО ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

Робота на здобуття
освітнього ступеня «магістр»
спеціальності 014 Середня освіта
(Англійська мова та зарубіжна література)
магістрантки II курсу, групи МА 29
Міден Анни Сергіївни

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент
Мацнєва Оксана Анатоліївна

Чернігів 2025

Роботу подано до розгляду «___» _____ 20___ року

Магістрантка _____

Анна МІДЕН

Науковий керівник _____

Оксана МАЦНЄВА

Рецензент _____

Світлана ЛИТВИН

Кваліфікаційна робота розглянута на розширеному засіданні кафедри іноземної філології та освітніх технологій

протокол № ___ від «___» _____ 20___ року

Магістрант допускається до захисту роботи в екзаменаційній комісії.

В.о. завідувача кафедри іноземної філології
та освітніх технологій _____

Світлана ГЕРГУЛЬ

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ПРЕДМЕТНО-МОВНОГО ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	
1.1. Соціокультурна компетентність як складова іншомовної комунікативної компетентності	10
1.2. Технології предметно-мовного інтегрованого навчання англійської мови як засіб формування соціокультурної компетентності в учнів старшої школи	18
1.3. Урахування психофізіологічних особливостей учнів старшого шкільного віку в процесі формування соціокультурної компетентності з використанням технологій предметно-мовного інтегрованого навчання англійської мови	25
Висновки до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ПРЕДМЕТНО-МОВНОГО ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	
2.1. Цілі та зміст формування в учнів старшої школи соціокультурної компетентності	34
2.2. Етапи формування в учнів старшої школи соціокультурної компетентності з використанням технологій предметно-мовного інтегрованого навчання англійської мови	38
2.3. Комплекс вправ для формування в учнів старшої школи соціокультурної компетентності з використанням технологій предметно-мовного інтегрованого навчання англійської мови	41
Висновки до розділу 2	48

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ПРЕДМЕТНО-МОВНОГО ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

3.1. Організація експериментального навчання	50
3.2. Хід експериментального навчання та інтерпретація отриманих результатів.....	54
3.3. Методичні рекомендації вчителям щодо формування в учнів старшої школи соціокультурної компетентності з використанням технологій предметно-мовного інтегрованого навчання англійської мови.....	59
Висновки до розділу 3	65
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	69

ВСТУП

Сучасна система освіти орієнтована на формування особистості, здатної до ефективної комунікації, міжкультурної взаємодії та критичного мислення. В умовах глобалізації, посилення міжкультурних контактів і розширення міжнародних комунікацій особливого значення набуває формування соціокультурної компетентності як невід'ємного компонента іншомовної комунікативної компетентності. Саме вона забезпечує здатність учня розуміти культурно зумовлені смисли, адекватно сприймати соціокультурні реалії іншої країни, діяти толерантно й відповідально в міжкультурному середовищі.

Підвищення вимог до якості іншомовної освіти, окреслених у Державному стандарті базової середньої освіти, Концепції «Нова українська школа» та Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти, актуалізує потребу в упровадженні нових підходів, які поєднують вивчення мови зі змістовним пізнанням культури, науки, соціуму. Одним із найбільш ефективних шляхів реалізації цього завдання є технології предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL – Content and Language Integrated Learning), які дозволяють одночасно формувати мовні, когнітивні та соціокультурні вміння.

CLIL-технології ґрунтуються на принципі інтеграції змісту (Content), комунікації (Communication), мислення (Cognition) і культури (Culture), що забезпечує гармонійне поєднання мовного й культурного розвитку. Такий підхід сприяє створенню автентичного освітнього середовища, у якому іноземна мова виступає не лише об'єктом вивчення, а й засобом пізнання світу, розвитку міжкультурної обізнаності та ціннісного ставлення до культурного різноманіття.

Проблемі формування соціокультурної компетентності у процесі навчання іноземних мов присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених: Н. Бориско, О. Бігич, С. Ніколаєвої, І. Зимньої, В. Сафоновой, М. Байрам, Д. Марша, Д. Койла та ін. Дослідники наголошують, що ефективно оволодіння іноземною мовою неможливе без глибокого розуміння культурного контексту,

у якому ця мова функціонує. Водночас у шкільній практиці спостерігається недостатня інтеграція культурного компонента у зміст мовної освіти, що знижує мотивацію учнів і звужує можливості розвитку міжкультурної компетентності.

Особливої уваги потребують учні старшої школи, для яких характерні сформованість рефлексивного мислення, здатність до самоаналізу, осмислення моральних і культурних цінностей, а також підготовка до активної соціальної та професійної діяльності. Саме цей вік є сенситивним для розвитку соціокультурної компетентності, оскільки старшокласники вже здатні не лише засвоювати фактичні знання, а й критично осмислювати культурні явища, порівнювати різні культурні системи, формувати власні переконання й позиції.

Актуальність дослідження зумовлена потребою оновлення методики навчання англійської мови на засадах інтеграції мови та змісту, посиленням культурної спрямованості освітнього процесу, а також недостатньою розробленістю психолого-педагогічних основ формування соціокультурної компетентності старшокласників у CLIL-середовищі.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику формування соціокультурної компетентності в учнів старшої школи з використанням технологій предметно-мовного інтегрованого навчання англійської мови.

Об’єкт дослідження – процес формування соціокультурної компетентності учнів старшої школи у процесі навчання англійської мови.

Предмет дослідження – методика формування в учнів старшої школи соціокультурної компетентності з використанням технологій CLIL.

Досягнення мети дослідження передбачало розв’язання таких **завдань**:

- проаналізувати теоретичні підходи до визначення сутності соціокультурної компетентності як складової іншомовної комунікативної компетентності;

- розкрити психофізіологічні особливості старшокласників як суб'єктів формування соціокультурної компетентності;
- визначити потенціал технологій предметно-мовного інтегрованого навчання у процесі формування соціокультурної компетентності;
- розробити методику формування соціокультурної компетентності старшокласників із використанням технологій CLIL;
- експериментально перевірити ефективність розробленої методики та визначити динаміку розвитку соціокультурної компетентності учнів.

Для вирішення поставлених завдань використано такі **методи дослідження**: теоретичні (аналіз, узагальнення, систематизація психолого-педагогічної та методичної літератури), емпіричні (спостереження, анкетування, тестування, педагогічний експеримент), статистичні (кількісний і якісний аналіз результатів).

Структура магістерської роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

У **першому розділі** ми розглянули ключові теоретичні засади формування соціокультурної компетентності, зокрема її сутність як складової іншомовної комунікативної компетентності, значення вікових і психофізіологічних особливостей старшокласників, а також потенціал використання технологій предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) в процесі її формування. У цьому розділі наголошено, що старшокласники, завдяки когнітивній зрілості та здатності до критичного мислення, мають високий потенціал в аспекті ефективного засвоєння культурної інформації та її застосування в іншомовному спілкуванні.

У **другому розділі** ми розробили методику формування соціокультурної компетентності, яка передбачає поетапне впровадження CLIL-технологій в освітній процес, інтеграцію мовного та предметного змісту, а також комплекс вправ дослідницького, проєктного та комунікативно-ігрового типів. Така методика сприяє формуванню у старшокласників міжкультурної обізнаності,

критичного мислення та навичок соціально прийнятної поведінки в міжкультурних ситуаціях.

У **третьому розділі** ми здійснили експериментальну перевірку ефективності запропонованої методики. Результати дослідження засвідчили суттєве підвищення рівня сформованості соціокультурної компетентності учнів експериментальної групи за когнітивним, ціннісно-емоційним та діяльнісним критеріями. Отримані дані підтвердили, що систематичне використання технологій CLIL ефективно сприяє розвитку міжкультурної комунікації, підвищує мотивацію до вивчення англійської мови та формує готовність учнів до участі у глобальному суспільстві.

Результати дослідження мають **теоретичне і практичне значення**. **Теоретичне значення** полягає у внеску в наукове обґрунтування концепції формування соціокультурної компетентності у старшокласників через інтеграцію мовного та предметного навчання. **Практичне значення** полягає у розробці комплексу вправ для формування в учнів старшої школи соціокультурної компетентності засобами технологій CLIL, а також методичних рекомендацій учителям щодо використання розробленої методики в освітньому процесі.

Наукова новизна роботи полягає у поєднанні технологій предметно-мовного інтегрованого навчання з формуванням соціокультурної компетентності, що дозволяє забезпечити комплексний розвиток когнітивного, мовного та культурного потенціалу учнів старшої школи та формує сучасну мовну особистість, здатну до критичного мислення та міжкультурної взаємодії.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовано на 1) XVII Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих науковців «Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації», 25 жовтня 2024 р., Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2) Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених і студентів

«Філософія, філологія, культура, освіта: слово молоді» (25 березня 2025 р., м. Чернігів) та відображено в публікаціях:

- 1) Міден А. Предметно-мовне інтегроване навчання англійської мови в старшій школі: сутність і потенціал методики. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації*: збірник студентських наукових робіт / За заг. ред. В.О. Папіжук, Н. С. Щерби, О.В. Гирина та Ю.Ю. Климович. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. Івана Франка, 2024. С. 175-179 (0,3 др. арк.);
- 2) Міден А.С. Формування в учнів старшої школи соціокультурної компетентності: вимоги до організації навчання. *Філософія, філологія, культура, освіта: слово молоді*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених і студентів (25 березня 2025 р.). Чернігів: НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2025. С. 113 (0,1 др. арк.).

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (63 найменування, з них 28 – іноземною мовою). Повний обсяг кваліфікаційної роботи становить 77 сторінок, основний зміст викладено на 63 сторінках комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ПРЕДМЕТНО-МОВНОГО ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

1.1. Соціокультурна компетентність як складова іншомовної комунікативної компетентності

У сучасному світі, де процеси глобалізації сприяють міжкультурному діалогу та інтеграції, формування соціокультурної компетентності набуває особливого значення. Ця категорія, яка є складовою іншомовної комунікативної компетентності, розглядається як ключовий чинник для забезпечення успішної міжкультурної взаємодії. Її актуальність зумовлена зростаючою потребою у фахівців, здатних не лише володіти іноземною мовою, а й орієнтуватися в культурних контекстах мовленнєвої поведінки. Визначення та структура соціокультурної компетентності залишаються предметом наукових дискусій, що дозволяє розширити розуміння цього поняття та його значення в освітньому процесі.

Аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників дозволяє розглядати поняття компетентності як багатогранне, поліфункційне, міждисциплінарне й багаторівневе, яке не має однозначно встановлених меж. Т. Бондар підкреслює, що певна невизначеність у тлумаченні терміна «компетентність» («competence») пов'язана зі специфікою його термінологічного вживання, адже атрибутивні компоненти словосполучення впливають на значення самої лексеми. З одного боку, «компетентність» має самостійний характер, а з іншого – її багатоаспектність і поліфункційність у лінгводидактичному контексті пояснюються роллю означального елемента в словосполученні, до складу якого вона входить. Додаткову нечіткість поняття спричиняє і його іншомовне походження: в англійській мові співіснують два близькі за звучанням слова – «competence» та «competency», причому перше здебільшого

використовується як незлічуваний іменник. У словосполученні «competency-based approach» з'являється злічувана форма «competency», що акцентує увагу на конкретних вміннях і здатностях до діяльності.

Термін «компетентність» («competence») був повторно введений у науковий дискурс американським лінгвістом Ноамом Хомським у 60-х роках ХХ століття. Водночас першість у використанні цього поняття приписують німецькому мовознавцю ХVІІІ століття В. Гумбольдту, який працював у межах генеративної граматики. Сучасне тлумачення терміна сформувалося завдяки перенесенню його зі сфери генеративної граматики до термінологічного апарату прикладної лінгвістики [3].

С. Лейко вказує, що нині в окремих наукових дослідженнях терміни «компетенція» та «компетентність» уживаються як синонімічні (зокрема у працях Дж. Равена), тоді як в інших вони чітко розмежовуються (наприклад, у роботах В. В. Краєвського та А. В. Хуторського). На переконання Н. В. Нагорної, така розбіжність зумовлена неточністю перекладу рекомендацій Ради Європи, коли англійське слово «competency» помилково відтворювалося українською як «компетенція». Це спричинено тим, що обидва українські відповідники – «компетенція» та «компетентність» – співвідносяться з одним англійським терміном competency(e) [12].

У Законі України «Про освіту» (2017 р.) компетентність визначається як динамічне поєднання знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, ціннісних орієнтацій та інших особистісних якостей, яке забезпечує людині здатність успішно соціалізуватися та здійснювати професійну й/або подальшу освітню діяльність [23].

Компетенція тісно взаємопов'язана з компетентністю, оскільки окреслює конкретну сферу питань і видів діяльності, у яких людина повинна мати ґрунтовні знання. Іншими словами, компетенція – це наперед визначений перелік необхідних знань, умінь та навичок, тоді як компетентність відображає рівень і якість їх опанування, що фактично проявляється під час виконання практичних завдань [12].

Загалом, науковці виділяють кілька ключових підходів до розуміння компетентності, відмінних від компетенції. Серед них – набуття та опанування особою певної компетентності, що передбачає її особисте ставлення до себе та до сфери діяльності; здатність застосовувати набуті знання на практиці; оцінка результативності навчання та рівня діяльності, достатнього для досягнення мінімально необхідних результатів; набір специфічних предметних умінь і навичок, що є важливими для будь-якої людини; а також володіння знаннями, які дозволяють робити обґрунтовані висновки щодо певних питань [23].

У 1980-х роках М. Кейнел (M. Canale) та М. Свейн (M. Swain) опублікували дослідження, яке заклало основу комунікативного підходу до вивчення іноземних мов, спираючись на функціональний підхід. Вони виділили кілька компонентів комунікативної компетентності: граматичну компетентність, що охоплює знання лексики, правил словотворення, правопису, вимови та побудови речень; соціолінгвістичну компетентність, яка передбачає вміння використовувати мовні засоби відповідно до комунікативного контексту, ролей учасників спілкування та соціальних норм, а також володіння мовними моделями; дискурсну компетентність, що включає здатність створювати тексти, інтерпретувати форми та значення слів для формування змістовного та зв'язного висловлювання в усній чи письмовій формі в різних жанрах; стратегічну або компенсаційну компетентність, яка полягає у застосуванні вербальних і невербальних стратегій для підвищення ефективності комунікації або для заповнення прогалин, що виникають через обмеження лінгвістичного та позалінгвістичного характеру чи недостатній рівень інших компонентів комунікативної компетентності [3].

Серед усіх складових компетентностей особливе місце займає соціокультурна компетентність. За даними наукових досліджень, її розглядають як готовність, здібності та практичний досвід особистості застосовувати набуті знання й навички для коректного та шанобливого сприйняття культури певного народу. Ця компетентність орієнтована на

формування світогляду учнів і допомагає їм усвідомити себе як носіїв національних традицій і цінностей [22].

Поняття «соціокультурна компетентність» було запропоноване канадським лінгвістом у галузі прикладної лінгвістики Дж. Каммінзом (J. Cummins) як складова частина академічної комунікативної компетентності. Підвищений інтерес до соціолінгвістичного аспекту викладання іноземних мов зумовлювався активним розвитком міжкультурної комунікації у 1970–1980-х роках та збільшенням кількості іммігрантів, які вивчали англійську як другу мову. Безпосереднє спілкування з носіями мови в реальних умовах виявило проблеми, пов'язані з недостатнім знанням соціокультурних норм у тих, хто опановував англійську як іноземну. Каммінз виділяє два рівні мовної компетентності: базові навички міжособистісного спілкування (basic interpersonal communication skills – BICS) та академічну мовну підготовку (cognitive academic language proficiency – CALP) [3].

На думку Н. Скрипник, соціокультурна компетентність є однією зі складових комунікативної компетентності. Вона включає вміння підбирати мовні засоби відповідно до мети та умов спілкування, організовувати мовленнєвий процес згідно з соціальними нормами, прийнятими в мовному середовищі, а також урахувати національно-культурні особливості їх використання. Дослідниця підкреслює, що соціокультурна компетентність передбачає знання учасників освітнього процесу про національно-культурні особливості мовної та соціальної поведінки носіїв мови – їхні звичаї, етикет, соціальні стереотипи, історію та культуру, і здатність застосовувати ці знання у практичному спілкуванні [29].

Н. Білоцерківська розглядає соціокультурну компетентність учителя через призму його педагогічної діяльності, тобто як складову соціокультурної практики. Робота вчителя іноземної мови спрямована на створення умов, які сприяють соціалізації учнів, їхньому культурному розвитку та вихованню, а також формуванню самовизначення й самореалізації, прищепленню культурних цінностей молодому поколінню.

Спираючись на аналіз наукових джерел та власні спостереження, І. Закр'янова пропонує визначати соціокультурну компетентність як інтегральну якість особистості, що дає змогу на основі усвідомленої системи наявних знань формувати власні ціннісні пріоритети, керувати поведінкою та взаємовідносинами з іншими людьми, ефективно реагувати на проблемні ситуації у взаємодії «людина – людина» та реалізовувати себе у конкретних культурно-історичних умовах життя.

Т. Фоменко наголошує, що соціокультурна компетентність ґрунтується на ціннісних орієнтаціях особистості та на сукупності її знань про соціальні та культурні сфери життя. Вона проявляється як здатність і готовність людини до ефективного міжкультурного спілкування з носіями інших мов і культур [7].

Слід відзначити, що мета формування соціокультурної компетентності полягає в ознайомленні учнів із національно-культурними особливостями мовної поведінки та у розвитку в них уміння застосовувати елементи соціокультурного контексту, необхідні для створення й сприйняття мовлення з позиції носіїв мови [3].

Рівень соціокультурного розвитку учня значною мірою визначається його соціокультурною компетентністю, при цьому навчальний предмет виступає одним із ключових інструментів її формування. На основі досліджень сучасних учених (О. Горошкіна, А. Ярмолюк та ін.) соціокультурну компетентність мовця можна розглядати як цілісну особистісну характеристику, що включає:

- знання про світову, національну та регіональну культуру, а також цінності, які регулюють взаємодію людей та їхні стосунки зі світом;
- повагу до культурної спадщини, бережливе ставлення до рідної мови, відповідальність за її використання та шанобливе ставлення до інших мов;
- прагнення діяти в соціальному середовищі, зокрема в мовленнєвій сфері, керуючись принципами добра та гармонії;

- уміння планувати та організовувати власну діяльність, включно з мовною, з урахуванням соціальних норм, морально-етичних і естетичних цінностей;
- досвід емоційно-ціннісного сприйняття світу;
- здатність творчо самовиражатися та ефективно взаємодіяти в конкретному лінгвосоціумі [11].

Вивчення науково-методичної літератури з порушеної проблеми дозволяє зробити висновок, що соціокультурна компетентність наразі розглядається як система взаємопов'язаних компонентів:

- країнознавчої компетентності;
- лінгвокраїнознавчої компетентності;
- соціолінгвістичної компетентності.

Країнознавча компетентність передбачає знання про народ, який є носієм мови, його національні особливості, суспільно-політичний устрій, досягнення в освіті та культурі, а також побутові традиції й звичаї. Використання країнознавчої та культурної інформації під час вивчення іноземної мови стимулює пізнавальну активність студентів і сприяє розвитку їхніх комунікативних здібностей.

Лінгвокраїнознавча компетентність охоплює здатність сприймати мову як носія культури та усвідомлювати її національно-культурні особливості. Студенти повинні опанувати мовні одиниці з урахуванням національно-культурного компоненту семантики та вміти застосовувати їх у відповідних соціально-комунікативних ситуаціях.

Соціолінгвістична компетентність передбачає знання норм національного мовленнєвого етикету і невербальної поведінки та навички їхнього врахування в реальному житті. Вона включає здатність організовувати мовленнєве спілкування з урахуванням комунікативного контексту, соціальних норм та статусу учасників взаємодії [23].

Як зазначає О. Пасічник, оволодіння мовою нерозривно пов'язане зі знайомством із культурою відповідної країни. Відтак, виокремлення

соціокультурного компонента є важливим, оскільки він репрезентує широкий спектр відомостей про країну, мова якої вивчається (країнознавчий аспект), а також ті знання й уміння, які сприяють налагодженню контакту з представниками інших культур. Саме як соціокультурну адаптацію та інтеграцію особистості в нову культуру тлумачать формування соціокультурної компетентності ряд дослідників. Однак, на думку О. Пасічника, соціокультурний компонент змісту навчання іноземної мови може стати передумовою формування в учня викривленого сприйняття дійсності, рекламу іншого способу життя. Дослідник вважає, що вирішенню цієї суперечності могло б сприяти обґрунтування міжкультурної компетентності як однієї зі складових іншомовної підготовки. Зазначений аспект передбачив би не лише знайомство з іншою культурою, а й рівноправне співіснування культур у ментальній картині того, хто навчається, та усвідомлення власної культурної приналежності [19].

На початку XXI століття система освіти України переживає процес модернізації та переосмислення, що обумовлено впровадженням компетентнісного підходу. Він спрямований на зміну традиційної знаннєвої парадигми, усунення розбіжностей між вимогами суспільства, освітніми програмами та індивідуальними потребами учня.

Соціальна компетентність передбачає розвиток умінь ефективно працювати в команді для досягнення спільних цілей, а за необхідності – вирішувати конфлікти або запобігати їм шляхом пошуку компромісу. Значну роль у її формуванні відіграє повага до суспільних норм і законів, дотримання прав людини та, в умовах мультикультурного середовища, здатність взаємодіяти з представниками різних культур [3].

Проблема розуміння особистості вчителя як носія культури також виникла на початку XXI століття. У цей час соціокультурна компетентність виокремлюється з комунікативної та стає обов'язковою частиною в навчанні. Розвиток європейського виміру навчання, входження до багатокультурної Європи, урахування культур та важливості національних ідеалів в освіті та

професійній підготовці, прагнення до стандартів мобільної європейської освіти, приведення системи підготовки молоді у відповідність до європейських стандартів у контексті підвищення якості вищої освіти (у руслі економічних, технологічних та соціокультурних потреб розвитку суспільства), наближення до відкритого європейського простору, що має на меті зміцнення зв'язків між державами, співпраця з міжнародними організаціями, забезпечення конкурентоспроможності фахівців – усе це вплинуло на формування соціокультурної компетентності в Україні [23].

Соціокультурна компетентність розглядається як одна з найважливіших рис особистості, необхідна для успішної життєдіяльності будь-якої людини, і саме вона стала предметом дослідження Ради Європи. П'ять ключових компетентностей, визначених у цьому контексті – політична, соціальна, культурна, комунікативна, а також інформативна (яка передбачає здатність оновлювати знання відповідно до змін умов) – набувають особливої значущості для підготовки сучасних педагогів до здійснення гуманістично орієнтованого освітнього процесу [34].

Формування соціокультурної компетентності є важливим аспектом розвитку особистості в умовах сучасного світу. Вона сприяє не лише успішному міжкультурному спілкуванню, але й вихованню поваги до культурного різноманіття, усвідомленню власної культурної ідентичності та гармонійній взаємодії з представниками інших культур. На основі аналізу наукових підходів до цього поняття можна зробити висновок, що соціокультурна компетентність інтегрує знання, навички та ціннісні орієнтації, необхідні для ефективного спілкування в мультикультурному середовищі. Її розвиток у межах іншомовної підготовки є важливим кроком до підготовки учнів та студентів до життя в глобалізованому світі, що передбачає відкритість, толерантність і здатність до міжкультурного діалогу.

1.2. Технології предметно-мовного інтегрованого навчання англійської мови як засіб формування соціокультурної компетентності в учнів старшої школи

Технології предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) відкривають нові перспективи для ефективного формування соціокультурної компетентності в учнів старшої школи. Цей підхід поєднує вивчення академічного змісту з одночасним засвоєнням іноземної мови, створюючи унікальні умови для розвитку мовних навичок, пізнавальних здібностей і міжкультурного розуміння. Використання CLIL сприяє не лише підвищенню мотивації учнів до вивчення іноземної мови, а й інтеграції її у реальні життєві та професійні контексти. Розглянемо основні аспекти, переваги та умови впровадження CLIL, зокрема в українських освітніх закладах, і його роль у розвитку соціокультурної компетентності старшокласників.

Абревіатура **CLIL** була введена Девідом Маршем у 1994 році та офіційно запроваджена у 1996 році через UNICOM, Університет Ювяскюля у Фінляндії, а також Європейську освітню платформу в Нідерландах. За визначенням Д. Марша (2002), методика CLIL передбачає навчання предмета іноземною мовою з подвійною метою: одночасним оволодінням змістом дисципліни та розвитком умінь використання іноземної мови. Це визначення підкреслює, що CLIL не обмежується лише викладанням предметного матеріалу англійською, але й акцентує увагу на ролі мови як інструменту навчання. Учителям необхідно звертати увагу на те, що учні засвоюють через мову, яка потребує чітких інструкцій та базових мовних знань. Відповідно, планування занять у межах CLIL має враховувати одночасне навчання як змісту дисципліни, так і мови.

У зарубіжній науково-методичній літературі виділяють «hard CLIL» та «soft CLIL». «М'яка» версія (soft CLIL) орієнтована на вивчення іноземної мови, де мовне навчання є основним завданням, а предметний матеріал подається через науковий або професійний контекст. «Тверда» версія (hard

CLIL) передбачає викладання частини дисципліни або до 50% навчального контенту іноземною мовою, з одночасним досягненням двох цілей: засвоєння змісту дисципліни та опанування мови.

Використання CLIL у старшій школі стимулює більш мотивоване вивчення іноземної мови, оскільки вона функціонує не лише як джерело знань, але й як засіб комунікації. У процесі навчання за методикою предметно-мовного інтегрованого підходу заняття мають включати такі компоненти:

- **зміст (Content)** – оволодіння новими знаннями, розвиток умінь і навичок у предметній сфері;
- **спілкування (Communication)** – практичне використання іноземної мови, зокрема в професійно орієнтованих ситуаціях;
- **пізнання (Cognition)** – розвиток мислення та пізнавальних здібностей для глибшого розуміння предмета;
- **культура (Culture)** – формування поваги до власної та інших культур, розширення світогляду [35].

Схему мовної програми 4Cs Framework, яка включає в себе 4 вищезазначені компоненти, розробив Д. Коул у 2005 році. Структура 4Cs для CLIL починається зі змісту (наприклад, теми, проблеми) та фокусується на взаємозв'язку між змістом (предмет), спілкуванням (мова), пізнанням (мислення) та культурою (усвідомлення себе та інших), щоб спиратися на взаємодію інтеграційного навчання (зміст і пізнання) та вивчення мови (спілкування та культура) [40].

Методика CLIL спрямована на злиття вивчення академічних предметів з вивченням мови, що дозволяє ефективно поєднувати навчання мови із засвоєнням навчального матеріалу в старшій школі. Ця методика дозволяє одночасно викладати два предмети, причому основний акцент потенційно робиться на мовному чи немовному предметі. Оволодіння мовою стає більш цілеспрямованим, оскільки воно використовується для вирішення конкретних комунікативних завдань. Крім того, школярі мають можливість отримати

глибше розуміння та познайомитися з культурою, пов'язаною з цільовою мовою, що, у свою чергу, сприяє розвитку соціокультурної компетентності.

Школярі стикаються зі значною кількістю мовного матеріалу, повністю занурюючись у природне мовне середовище. Слід зазначити, що робота з різноманітними темами дозволяє опанувати спеціальну термінологію та специфічні мовні структури, тим самим збагачуючи словниковий запас школярів предметною термінологією та готуючи їх до майбутнього вивчення та застосування набутих знань і навичок. Паралельне вивчення іноземної мови та немовного предмета є додатковим засобом досягнення навчальних цілей і дає позитивні результати як для оволодіння іноземною мовою, так і для вивчення немовних предметів [15].

Методика CLIL сприяє не лише поглибленню знань студентів, а й формуванню їхньої міжкультурної компетентності. Застосування предметно-мовного інтегрованого підходу підвищує мотивацію до вивчення іноземної мови, оскільки вона використовується не лише як джерело інформації, а й як інструмент комунікації між учителем і учнем.

В основі CLIL лежить комунікативний принцип навчання, що передбачає застосування мови у змістовному контексті, а її методичні аспекти включають:

1. **Ситуаційне навчання (Situational Learning)** – засноване на біхевіористичних засадах та структурі мови. Студенти опановують найбільш уживану лексику та мовні конструкції через повторення і практичне застосування, а мова подається у реалістичних контекстах, що забезпечує її засвоєння навіть у середовищі з однією мовою.

2. **Засвоєння мови (Language Acquisition)** – процес навчання носить циклічний, а не лінійний характер. Тематичне подання матеріалу у CLIL дозволяє поступово інтегрувати нову інформацію разом із закріпленням раніше вивченого, що забезпечує ефективне накопичення знань.

3. **Природний підхід (Natural Approach)** – навчання відбувається у змістовному контексті та поєднує природні й комунікативні аспекти мови.

Здобувачі освіти розвивають швидкість мовлення через активне використання мови для різних комунікативних цілей. Вільне мовлення передуює граматичній точності, а помилки розглядаються як природна частина процесу, що формує концепцію міжнародної комунікації. Кожний новий блок матеріалу базується на вже засвоєному, забезпечуючи легкість сприйняття.

4. **Мотивація (Motivation)** – іноземна мова виступає інструментом навчання, а не самоціллю. Інтерес студентів до теми уроку стимулює їхнє бажання застосовувати мову для комунікації та одночасно опановувати знання з предмета.

5. **Сучасна практика викладання іноземної мови (Current FLT Practice)** – CLIL передбачає використання актуальних методичних підходів: пріоритет надається лексиці над граматику, швидкості мовлення над точністю, а інформація подається частинами, за аналогією з лексичним підходом (Lexical Approach). Студенти активно взаємодіють між собою, інтегруючи мовні навички з навчальним контентом [35].

Однією з ключових особливостей уроків із застосуванням технології предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) є тісний зв'язок мови з реальним життям. Студенти опановують лексику та граматику через активну комунікацію: вони ставлять запитання, шукають відповіді та взаємодіють у ситуаціях, наближених до реального життя, аналогічно до процесу навчання рідної мови.

На думку О. Фідкевич, ефективне впровадження CLIL у старшій школі можливе за таких умов:

- створення безпечного психологічного середовища на уроці;
- підбір рівня складності навчального матеріалу трохи нижчого за рівень знань, який учні вже опановують рідною мовою;
- ретельна підготовка до моделювання освітнього процесу, включно з відбором текстів і завдань для забезпечення розуміння та засвоєння матеріалу;

- розробка завдань, що насамперед спрямовані на опанування предметного змісту, з постійним контролем його засвоєння;
- демонстрація особливостей лінгвістичних структур, формування вмінь створювати нові форми та повторювати відомі;
- акцент на формувальному оцінюванні, включно з самооцінюванням та взаємооцінюванням;
- стимулювання самостійної та творчої діяльності учнів, залучення їх до експериментів та проєктної роботи;
- активний розвиток комунікативних навичок і вмінь за допомогою методики скаффолдінгу, що підтримує засвоєння предметного змісту іноземною мовою [33].

Використання предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) у старшій школі є потужним інструментом для підготовки учнів до сучасного світу, де багатомовність і міжкультурна компетентність стають ключовими характеристиками. У цьому віці учні досягають більш високого рівня когнітивного розвитку, що дозволяє їм ефективніше засвоювати предметний матеріал через іноземну мову, а також критично осмислювати здобуті знання. Старша школа є періодом, коли інтеграція навчання мови та предметів може найкраще сприяти розвитку аналітичного мислення, вмінь працювати з інформацією, а також підвищувати мотивацію до вивчення мов завдяки їх практичному застосуванню.

Основною метою CLIL є одночасний розвиток в учнів компетентності як у предметному змісті (наприклад, історія, природничі науки, математика), так і в мові викладання (як правило, іноземній мові). Науковці виділяють ключові аспекти CLIL:

1. Інтеграція змісту та мови: CLIL інтегрує вивчення предметного змісту з вивченням мови, дозволяючи учням одночасно здобувати знання та мовні навички.
2. Розвиток мови: учні вивчають і використовують цільову мову (наприклад, англійську, французьку, іспанську) у значущих контекстах,

пов'язаних з предметом. Цей підхід має на меті покращити їхні мовні навички та вміння аудіювання, говоріння, читання та письма.

3. Предметне навчання: CLIL дозволяє учням глибоко взаємодіяти з академічними предметами, поглиблюючи їхнє розуміння концепцій, теорій та положень з різних дисциплін.

4. Когнітивні переваги: навчаючись іншою мовою, учні розвивають когнітивні навички, такі як критичне мислення, вирішення проблем та аналітичне мислення.

5. Культурна обізнаність: CLIL часто включає вивчення культурних аспектів, пов'язаних з мовою, що вивчається, сприяючи розвитку міжкультурної компетентності та глобальної обізнаності здобувачів освіти.

6. Методологічна гнучкість: CLIL можна адаптувати до різних освітніх контекстів, предметів і рівнів володіння мовою, що робить її універсальним підходом до мовної освіти.

7. Ефективне впровадження CLIL вимагає підготовлених учителів, які володіють як предметом, так і цільовою мовою, а також відповідних навчальних матеріалів та підтримки [13].

Важливим елементом реалізації підходу CLIL є ознайомлення учнів із концептами іншомовного матеріалу, що відображають конкретну предметну сферу. Успішність цього процесу значною мірою залежить від обраних методичних прийомів. Зокрема, дослідник Джин Бревстер зазначає, що до найефективніших і найпопулярніших методів належать: використання візуальних засобів для ілюстрації понять; активне дослідження та аналіз концептів; робота в групах із контентом концептів із можливим залученням рідної мови; а також ознайомлення учнів із ключовими словами та основним змістом понять уроку [35].

На сьогодні методологія CLIL найбільш поширена в країнах Західної Європи (Бельгія, Франція, Німеччина та ін.). Крім того, вищезгаданий метод використовується в Іспанії, Польщі, Латвії, Італії, Фінляндії, Чехії та інших країнах світу. Специфіка впровадження методу CLIL у різних країнах

залежить від обраних моделей CLIL – освітніх підходів, які поєднують мовне та предметне навчання для вдосконалення компетентностей учнів у різних галузях. Як зазначає Г. Лисак, у методичній літературі виділяють три загальноновизнані моделі CLIL.

Додаткова модель (*Adjunct model*) – вивчення мови інтегровано у викладання предмета без шкоди для основної уваги до викладання змісту; мова викладається паралельно з предметом, як правило, фахівцем з предмета, який також володіє мовою, що вивчається. Ця модель підкреслює важливість мови як інструменту для вивчення змісту, одночасно вдосконалюючи як знання предмета, так і мовні навички (Lancaster, 2016).

Інтегрована модель (*Embedded model*) – повністю інтегрує вивчення мови та змісту, де мова викладання є засобом, за допомогою якого викладається зміст предмета. Засвоєння мови відбувається природно в контексті вивчення предмета, без відокремлення уроків мови від уроків змісту. Ця модель потребує вчителів, які досконало володіють як предметом, так і цільовою мовою, оскільки вони сприяють розумінню та залученню учнів до обох мов (Leleka, 2022).

Двофокусна модель (*Dual-focus model*) – має на меті збалансувати рівну увагу як до змісту, так і до мовних цілей протягом усього освітнього процесу. Учителі чітко планують та інтегрують діяльність з вивчення мови з викладанням змісту, забезпечуючи розвиток мовних навичок паралельно з розумінням предмета. Оцінювання в межах двофокусної моделі зазвичай передбачає як знання змісту, так і володіння мовою, що відображає інтегрований характер CLIL.

Кожна з цих моделей пропонує різні підходи до інтеграції змісту та вивчення мови в освітніх установах, враховуючи різні освітні контексти, рівні володіння мовою та предметні області. Вибір моделі також залежить від таких факторів, як освітні цілі, наявні ресурси та досвід учителів [13].

Технології CLIL демонструють значний потенціал у формуванні соціокультурної компетентності учнів старшої школи, забезпечуючи

інтегроване вивчення предметів і мов. Такий підхід не лише сприяє ефективнішому засвоєнню навчального матеріалу, а й розвиває вміння критично мислити, спілкуватися іноземною мовою та взаємодіяти у міжкультурному середовищі. Завдяки поєднанню теоретичних знань із практичним застосуванням, учні отримують глибші знання, збагачують свій лексичний запас і вдосконалюють мовні навички та мовленнєві вміння. При цьому впровадження CLIL в освітній процес вимагає підготовки вчителів, адаптації навчальних матеріалів та врахування специфіки мовного й культурного контексту. Таким чином, CLIL є сучасним і перспективним засобом підготовки учнів до успішного життя в глобалізованому світі.

1.3. Урахування психофізіологічних особливостей учнів старшого шкільного віку в процесі формування соціокультурної компетентності з використанням технологій предметно-мовного інтегрованого навчання англійської мови

Формування соціокультурної компетентності в старшокласників є важливою складовою сучасного освітнього процесу, особливо в умовах глобалізації та зростаючої ролі міжкультурної комунікації. У старшій школі, коли учні перебувають на етапі активного розвитку когнітивних функцій, моральних цінностей та самосвідомості, навчання іноземної мови набуває не лише прикладного, але й стратегічного значення для їхньої особистісної та професійної самореалізації. Використання технологій предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) відкриває нові перспективи для всебічного розвитку учнів, враховуючи їхні психофізіологічні особливості. Цей підхід сприяє ефективному засвоєнню мовних і предметних знань, стимулює критичне мислення та підтримує інтерес до вивчення іноземної мови.

Індивідуальні, типологічні та вікові особливості учня формують базу для розвитку психічних функцій у різних напрямках та впливають на здатність засвоювати навчальні дисципліни. За словами Т. Полонської, у процесі

шкільного навчання з віком зростає значення вербальної пам'яті, посилюється роль образного та осмисленого запам'ятовування, активізується творче мислення, формується здатність визначати причинно-наслідкові зв'язки, а мовленнєво-розумова діяльність стає більш різноманітною.

Ефективність засвоєння іноземної мови на різних вікових етапах залежить від переважання певних компонентів у структурі мовних здібностей. На початкових етапах навчання успішне оволодіння мовою переважно зумовлене особистісними характеристиками учня, тоді як на старших рівнях основну роль відіграють когнітивні та психофізіологічні показники [24].

Дослідники відзначають, що серед характерних рис психофізіологічного розвитку старшокласників особливе місце посідає формування ціннісно-сміслової складової моральної свідомості. За сприятливих умов, що визначаються рівнем морального виховання на попередніх етапах розвитку, моральна свідомість учня може досягати автономного рівня, коли моральні принципи і норми стають внутрішніми орієнтирами для поведінки та прийняття рішень.

У період ранньої юності значні зміни відбуваються й у моральній самосвідомості, що визначає здатність особистості усвідомлювати сенс та необхідність моральних норм, формувати власні моральні установки та обирати відповідні форми поведінки у різних ситуаціях. І. Булах підкреслює, що розвиток цих процесів пов'язаний зі змінами у трьох основних складових моральної самосвідомості: когнітивній (усвідомлення себе та власних дій), емоційно-ціннісній (формування внутрішніх цінностей і ставлень) та поведінковій (саморегуляція). Коли перші дві складові інтегруються й стають більш цілісними, а поведінкова – більш диференційованою, старшокласники здатні адекватно оцінювати наслідки власних дій, розрізняти успішні та неуспішні вчинки і коригувати поведінку відповідно до моральних цінностей [1].

Психологи відносять учнів старших класів (15–18 років) до періоду старшого підліткового віку або ранньої юності. Цей етап розглядають як

проміжний «третій світ» між дитинством і дорослістю, який супроводжується суттєвими якісними змінами в усіх сферах психічної діяльності. Сприймання в цей період стає свідомо керованим: воно проявляється через цілеспрямоване спостереження за об'єктами, власними діями, поведінкою, емоційними станами та думками.

Особливі трансформації відбуваються й у пам'яті старшокласників: посилюється домінування словесно-логічної та довготривалої пам'яті, посилюється її довільний характер, зростає ефективність логічного запам'ятовування, удосконалюються методи засвоєння інформації. Продуктивність мимовільної пам'яті також залежить від організації розумової діяльності й залишається значущою: вона передусім активується для запам'ятовування того, що відповідає інтересам учнів, їхнім потребам і планам на майбутнє [24].

Розвиток теоретичного мислення в ранній юності позитивно впливає на інтелектуальну діяльність старшокласника, формуючи чіткі індивідуальні когнітивні стратегії для розв'язання як пізнавальних, так і практичних завдань. У цей період формується ментальний досвід, виробляються особисті способи сприймання, запам'ятовування та мислення, що визначають способи накопичення, опрацювання та використання інформації.

Важливу роль у формуванні світогляду підлітка відіграють ідеали, які зазнають певних змін: вони стають більш узагальненими та більше не асоціюються з конкретними особами, як у ранньому підлітковому віці, набуваючи форми системи вимог до особистісних якостей людини [1].

Старшокласники переживають період активного розвитку, під час якого вони шукають власну ідентичність і намагаються визначити своє місце та роль у житті. На цьому етапі значно посилюється вплив когнітивних здібностей, формуються моральні цінності та розвивається критичне мислення. Характерною рисою підліткового віку є прагнення до самостійності та самореалізації, що безпосередньо впливає на світогляд і формування внутрішніх моделей мислення. Бажання визначати власні цінності та

ухвалювати незалежні рішення суттєво формує спосіб мислення та розвиває інтелектуальну культуру старшокласників [6].

Індивідуальна моральна свідомість старшокласника формується в умовах соціального середовища, яке водночас закріплює загальноприйняті моральні закони та історично сформовані цінності й норми поведінки. У цьому контексті індивідуальне і суспільне виступають як дві взаємопов'язані сторони, що взаємодіють між собою. Проникнення суспільної моральної свідомості в особистісну сферу відбувається двома шляхами: через цілеспрямоване виховання і навчання в родині, школі, через засоби масової інформації, а також стихійно, під впливом неконтрольованих факторів середовища.

Одним із ключових психічних новоутворень ранньої юності є формування волі, що стає фундаментом моральної стійкості особистості. У цей період з'являється здатність до моральної поведінки, яка мотивована внутрішньою самовинагородою, а не зовнішнім підкріпленням, як це переважало на попередніх етапах розвитку [32].

Ключовим елементом когнітивного розвитку старшокласників виступає формування словесно-логічного мислення, що супроводжується переходом до більш високих рівнів абстрактного та узагальненого мислення. Наукові поняття для учнів цього віку стають не лише об'єктом вивчення, а й інструментом пізнавальної діяльності. Вони здатні свідомо виконувати логічні операції – аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, конкретизацію, узагальнення та рефлексію.

Особливості мислення старшокласників значною мірою впливають на опанування іноземної мови: швидкість формування вербальних зв'язків, здатність до функціонально-мовних узагальнень, гнучкість трансформаційних процесів. Завдяки синтезу високого рівня абстрактно-логічного мислення в них формується критичне ставлення до матеріалу, прагнення до обговорення актуальних для себе проблем.

Одночасно з розвитком абстрактного й цілісного мислення відбувається ускладнення мовлення старшокласників як за змістом, так і за структурою. Збільшується активний і пасивний словниковий запас, а внутрішнє мовлення переходить від розгорнутого до скороченого, стаючи основою для розумових дій. Це, з одного боку, обумовлює потребу в мовленнєвому матеріалі відповідного рівня складності та використання автентичних письмових і аудіо текстів в освітньому процесі. З іншого – виникає необхідність опановувати нові мовленнєві навички й уміння, які раніше не формувалися, але забезпечують виконання функцій регуляції та узагальнення, наприклад, участь у дискусіях [24].

У ранній юності у підлітків формуються нові інтелектуальні здібності, які створюють передумови для розвитку самосвідомості. Психологи однастайні у висновках щодо значущості самосвідомості для становлення особистості в цей період: вона виступає ключовим механізмом самопізнання та визначає ставлення індивіда до самого себе. Одним із найважливіших надбань цього вікового етапу є відкриття власного внутрішнього світу. Завдяки розвитку рефлексивних умінь старшокласник здатен аналізувати свої емоції та переживання, усвідомлювати їх зв'язок із зовнішніми подіями.

Формування моральних якостей учнів тісно пов'язане з розвитком їхніх моральних ідеалів, які виступають орієнтиром у процесі самовиховання та вдосконалення особистості. На відміну від підліткового віку, ідеали старшокласників набувають більш узагальненого характеру: вони вже не сприймаються через конкретні особистості, а представлені як система вимог до моральних якостей людини [14].

У старшокласників розвиток уяви проявляється через поглиблене усвідомлення власного внутрішнього світу. Засвоєння навчального матеріалу, який у 10–11-х класах значно ускладнюється, потребує активного залучення як репродуктивної, так і творчої уяви. Учні демонструють більш критичне ставлення до результатів власних ментальних образів та посилюють контроль за процесом їх формування. Важливу роль відіграє інтроспекція – здатність

спостерігати й аналізувати власні психічні стани та переживання. При цьому уявні образи співвідносяться з реальною ситуацією та можливостями школяра.

Серед помітних психологічних особливостей старшокласників слід виділити якісні зміни у розвитку пізнавальних функцій і інтелекту. На відміну від попередніх вікових етапів, у ранній юності відбуваються не стільки кількісні, скільки структурні трансформації розумових процесів: значення має не лише виконання завдань, а й спосіб, яким учень їх опрацьовує. Центральним новоутворенням цього періоду є готовність до самовизначення – як професійного, так і особистісного, що формує уявлення про своє «Я» у часовій перспективі.

Самооцінка у старшокласників зростає порівняно з підлітковим віком, формується стабільна система поглядів на світ і своє місце в ньому, розвиваються вольові якості та ціннісні орієнтації. Особливої ваги набуває становлення особистості як активного суб'єкта власної навчальної діяльності, що включає ефективне опанування іноземної мови та розвиток комунікативних компетентностей [24].

Освітній процес з іноземної мови для старшокласників потребує істотного оновлення змісту та методів викладання, із урахуванням індивідуальних особливостей, інтересів і здібностей учнів. Основною метою є створення умов для активної розумової та соціальної діяльності, розвитку самостійності й ініціативності. Під час засвоєння іноземної мови відбувається формування загальних інтелектуальних навичок та розвиток аналітичного й теоретичного мислення. Юнацьке мислення відзначається схильністю до абстрактних узагальнень, теоретизування та зацікавленості філософськими концепціями, що зумовлено не лише логічними операціями, а й особливостями емоційної сфери.

Учні старших класів у цей період починають оцінювати навчальні завдання крізь призму власного майбутнього. Ставлення до навчальних дисциплін, іноземною мови зокрема, визначається не авторитетом учителя, а власними інтересами, нахилами та прагненням здобути бажану професію.

Якщо в основній школі часто спостерігається зниження інтересу до іноземних мов, то старшокласники проявляють високий рівень зацікавленості до цього предмета.

Не менш важливим чинником мотивації є вибір майбутньої професії, що стає провідним мотивом для навчання. У цьому сенсі іноземна мова має значні переваги: вона є необхідною для використання Інтернету, електронної пошти, комунікації в соціальних мережах, а також для отримання якісної вищої освіти та здобуття професії, яка затребувана сучасним суспільством. Варто також пам'ятати, що юнацький вік передбачає певну внутрішню кризу, зміст якої пов'язаний із перебігом процесів самовизначення, рефлексії, способів самореалізації в соціальному просторі. А відтак, одним із головних новоутворень у старшокласників є особистісне та професійне самовизначення. Професійне самовизначення – складний і тривалий процес. Його ефективність, як правило, визначається ступенем узгодженості психологічних можливостей учня зі змістом і вимогами до певної професійної діяльності [14].

Урахування психофізіологічних особливостей старшокласників є ключовим фактором у процесі формування їхньої соціокультурної компетентності засобами предметно-мовного інтегрованого навчання. Розвиток когнітивних здібностей, самосвідомості та мотивації до навчання створює сприятливі умови для оволодіння іноземною мовою, що стає не лише інструментом міжкультурної комунікації, але й засобом особистісного та професійного зростання. Інтеграція мовного та предметного змісту дозволяє ефективніше досягати навчальних цілей, адаптуючи методи і підходи до індивідуальних потреб учнів. Таким чином, цей підхід є дієвим засобом підготовки старшокласників до викликів сучасного світу, розвиваючи їхні інтелектуальні, моральні та комунікативні якості.

Висновки до розділу 1

У розділі ми розглянули ключові аспекти формування соціокультурної компетентності учнів старшої школи в контексті інтегрованого предметно-мовного навчання англійської мови, що є перспективним підходом до мовної освіти. Узагальнені теоретичні положення, представлені в підрозділах, створюють підґрунтя для розуміння ролі соціокультурної компетентності як складової іншомовної комунікативної компетентності, важливості врахування вікових психофізіологічних особливостей учнів старшої школи та потенціалу поєднання предметного змісту з мовною підготовкою.

Соціокультурна компетентність визначена як невід'ємний компонент іншомовної комунікативної компетентності, що забезпечує здатність учнів ефективно взаємодіяти в міжкультурному середовищі. Вона охоплює знання про культуру носіїв мови, навички соціально прийнятного спілкування та формування позитивного ставлення до іншомовного культурного середовища. Під час аналізу було акцентовано, що саме старшокласники завдяки когнітивній зрілості, здатності до критичного мислення та самоусвідомлення мають найбільший потенціал для ефективного засвоєння соціокультурної інформації та її застосування в іншомовному спілкуванні.

Технології предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL), які розглянуто в підрозділі 1.2, визначено як ефективний засіб розвитку соціокультурної компетентності, адже вони поєднують навчання мови та предметного змісту. Цей підхід сприяє створенню автентичного мовного середовища, стимулює учнів до практичного застосування знань у міжкультурних контекстах, формує аналітичні навички та розвиває креативність. Застосування CLIL-технологій відкриває можливості для інтеграції культурних елементів в освітній процес, що робить його більш цікавим і практично спрямованим для старшокласників.

Особлива увага приділена віковим психофізіологічним особливостям учнів старшої школи, які є вирішальними в процесі формування соціокультурної компетентності. Визначено, що в цьому віці відбуваються

суттєві зміни в когнітивній, емоційно-ціннісній і соціальній сферах, що впливають на ефективність навчання. Старшокласники демонструють високий рівень словесно-логічного мислення, здатність до абстрактних узагальнень, критичного осмислення, а також мотивацію до самовдосконалення та професійного самовизначення. Успішне навчання англійської мови потребує врахування цих характеристик, що сприяє не лише розвитку мовленнєвих навичок і вмінь, але й становленню особистості учня як свідомого суб'єкта навчальної діяльності.

Таким чином, розглянутий у розділі підхід до формування соціокультурної компетентності засвідчує, що її розвиток має бути інтегративним, багатовимірним і орієнтованим на врахування вікових особливостей учнів. Використання технологій предметно-мовного інтегрованого навчання є важливим інструментом, який не лише допомагає засвоїти іншомовний матеріал, але й формує у старшокласників міжкультурну обізнаність, здатність до міжкультурного діалогу, критичного аналізу культурних явищ та соціально відповідального мислення. Урахування цих теоретичних засад створює базу для подальшого вдосконалення практичних методик навчання, спрямованих на всебічний розвиток учнів у сучасному глобалізованому світі.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ПРЕДМЕТНО-МОВНОГО ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

2.1. Цілі та зміст формування в учнів старшої школи соціокультурної компетентності

Головною метою навчання іноземної мови в старшій школі є розвиток комунікативної компетентності, невід'ємною складовою якої виступає соціокультурна. Засвоєння мови неможливе без ознайомлення з культурою країни, мова якої вивчається, адже мова та культура є взаємопов'язаними елементами єдиної системи. Подолання мовного бар'єра не гарантує повноцінного взаєморозуміння, якщо учень не володіє знаннями про культурні норми, цінності й світогляд представників іншої нації. Тому формування соціокультурної компетентності розглядається як необхідна умова для ефективного міжкультурного спілкування.

Зміст формування соціокультурної компетентності полягає у вивченні учнями культурних особливостей англomовних країн, їх традицій, способу життя, соціальних норм та моделей поведінки. На уроках англійської мови, поряд із засвоєнням лексики й граматики, має здійснюватися систематичне ознайомлення школярів із автентичними соціокультурними матеріалами та основами міжкультурної комунікації [9].

У процесі навчання іноземної мови застосовуються як загальнонавчальні технології, що є універсальними для всіх шкільних предметів, так і спеціальні, спрямовані безпосередньо на оволодіння мовою та культурою іншого народу. У старшій школі учні, як правило, уже володіють розвиненими метакогнітивними вміннями, які забезпечують їхню пізнавальну активність і вміння працювати з інформацією. Ці навички охоплюють

когнітивні процеси (аналіз, узагальнення, систематизацію) та інформаційно-пошукову діяльність, що допомагає здобувати й опрацьовувати нові знання.

Завдання вчителя іноземної мови полягає не лише у розвитку мовних навичок і мовленнєвих умінь, але й у цілеспрямованому формуванні соціокультурної компетентності, що включає інтеграцію загальнонавчальних і комунікативних навичок. У цьому контексті ефективним інструментом виступає Inquiry-based learning (навчання через дослідження), яке створює умови для активного залучення учнів до пошуку, аналізу та інтерпретації культурної інформації.

Практика показує, що старшокласники достатньо впевнено виконують завдання, пов'язані з пошуком, відбором та узагальненням інформації. Це дозволяє спрямувати основну увагу педагога на розвиток соціальних умінь, необхідних для формування лінгвістичної та соціокультурної компетентності. Реалізація підходу Inquiry-based learning сприяє тому, що учні не лише здобувають нові знання, а й вчаться використовувати їх у контексті міжкультурного спілкування, формуючи ціннісне ставлення до культури іншомовних народів [8].

У сучасному освітньому просторі навчання іноземної мови розглядається не лише як оволодіння мовною системою, але як засіб соціалізації, формування готовності до міжкультурного спілкування й участі у глобальному суспільстві. Соціокультурна компетентність виступає важливим компонентом іншомовної комунікативної компетентності, оскільки забезпечує ефективне використання мовних знань у реальних культурних контекстах. Вона є результатом усвідомленого засвоєння учнями норм, цінностей, традицій та соціальних моделей поведінки носіїв мови [17].

Головна мета формування соціокультурної компетентності у старшокласників полягає у розвитку здатності здійснювати ефективне, толерантне та етичне спілкування з представниками інших культур. Це означає, що учень повинен не лише розуміти мову, але й орієнтуватися в культурному контексті, сприймати іншого як рівного партнера по комунікації.

Як зазначає М. Вуган, соціокультурна компетентність охоплює не тільки знання про іншу культуру, а й уміння інтерпретувати культурні явища, порівнювати їх із рідними та адекватно реагувати в міжкультурних ситуаціях [37].

З огляду на вимоги Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти та Концепції «Нова українська школа», метою формування соціокультурної компетентності є виховання особистості, здатної до міжкультурного діалогу, критичного мислення, самоусвідомлення в глобальному контексті (МОН України, 2018). Це передбачає формування в учнів таких характеристик, як відкритість, емпатія, толерантність, готовність до співпраці й позитивне ставлення до культурного розмаїття [18].

З педагогічного погляду цілі соціокультурного навчання реалізуються через три взаємопов'язані аспекти: когнітивний (знання про культуру), афективний (ціннісне ставлення) та поведінковий (уміння взаємодіяти). Таким чином, завдання вчителя полягає у створенні освітнього середовища, де кожен учень має можливість не лише здобувати інформацію, а й практично застосовувати її в моделюванні культурно зумовлених ситуацій спілкування [4].

Зміст соціокультурної компетентності визначається сукупністю знань, умінь та ціннісних орієнтацій, які дозволяють учневі ефективно функціонувати в іншомовному культурному просторі. На думку С. Ніколаєвої, структура цієї компетентності включає такі компоненти:

- соціолінгвістичний – знання норм мовленнєвої поведінки в певних ситуаціях;
- соціопрагматичний – уміння використовувати мовні засоби відповідно до соціального статусу співрозмовника;
- культурознавчий – знання про традиції, історію, символіку, стереотипи поведінки носіїв мови;
- етнокомунікативний – здатність адаптувати свою поведінку до норм іншої культури [17].

В українських умовах зміст соціокультурної компетентності тісно пов'язаний із концепцією громадянської освіти, яка передбачає виховання поваги до прав людини, демократичних цінностей і культурного плюралізму. У процесі навчання англійської мови учні мають можливість не лише знайомитися з культурою англomовних країн, а й порівнювати її з українською, що сприяє формуванню культурної самосвідомості [10].

У межах предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) зміст соціокультурної компетентності розширюється, оскільки учні засвоюють мовний матеріал у контексті предметних знань. Такий підхід дає змогу формувати не лише лінгвістичні, а й когнітивні та культурні вміння – учні пізнають світ через мову. Як зазначають Д. Койл, П. Худ і Д. Марш, CLIL-методика дозволяє поєднати чотири виміри навчання: зміст (Content), спілкування (Communication), мислення (Cognition) і культуру (Culture), що створює оптимальні умови для розвитку соціокультурної компетентності.

У CLIL-середовищі учні вчаться працювати з автентичними джерелами, інтерпретувати факти з погляду іншої культури, аналізувати явища суспільного життя, історії, екології, економіки англomовних країн. Завдяки цьому, соціокультурний компонент перестає бути додатковим і стає невід'ємною частиною освітнього процесу. Як зазначає П. Мехісто, ефективність CLIL у формуванні соціокультурної компетентності полягає у природному поєднанні предметного змісту з міжкультурним досвідом [56].

Цілі та зміст формування соціокультурної компетентності перебувають у тісному взаємозв'язку: цілі визначають, який зміст має бути засвоєний, а зміст, у свою чергу, конкретизує способи досягнення цілей. Для старшокласників це означає перехід від репродуктивного засвоєння інформації до рефлексивного осмислення культурних явищ. Як підкреслює К. Далтон-Паффер, соціокультурна компетентність розвивається не через механічне запам'ятовування фактів, а через залучення учнів до діяльності, що відображає автентичні соціокультурні контексти [44].

Отже, зміст навчання англійської мови у старшій школі має бути орієнтований не лише на лінгвістичні знання, а й на формування соціокультурних умінь, які дозволяють учням діяти як культурним посередникам між своєю та іншими культурами. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення, медіаграмотності, комунікативної гнучкості – ключових компетентностей сучасної людини [53].

Слід зауважити, що цілі формування соціокультурної компетентності у старшокласників спрямовані на підготовку учнів до міжкультурного діалогу, розвиток культурної свідомості та здатності до співіснування у полікультурному світі. Зміст цієї компетентності визначається системою знань, умінь і цінностей, що забезпечують ефективну комунікацію в іншомовному середовищі. У межах CLIL-підходу соціокультурна компетентність формується природно, через поєднання навчальних предметів і використання автентичних матеріалів, що робить процес навчання цілісним, мотивуючим і практично спрямованим.

2.2. Етапи формування в учнів старшої школи соціокультурної компетентності з використанням технологій предметно-мовного інтегрованого навчання англійської мови

У сучасних умовах глобалізації та міжкультурної взаємодії однією з ключових цілей навчання іноземних мов у старшій школі є формування соціокультурної компетентності учнів. Ця компетентність передбачає не лише володіння мовними засобами, а й розуміння культурних норм, цінностей і традицій народів, мова яких вивчається. Одним із ефективних підходів до реалізації цього завдання визнано технологію предметно-мовного інтегрованого навчання (Content and Language Integrated Learning – CLIL), яка поєднує засвоєння змісту навчального предмета з розвитком іншомовної комунікативної компетентності [40].

Використання CLIL-технологій у старшій школі сприяє глибшому зануренню учнів у контекст іншомовної культури, стимулює розвиток критичного мислення, уміння співпрацювати, аналізувати інформацію, порівнювати культурні явища та робити висновки. Як свідчать дослідження українських і зарубіжних учених [17], ефективне формування соціокультурної компетентності у CLIL-середовищі передбачає поетапний, системно організований підхід. Слідом за рядом науковців, у навчанні виокремлюємо чотири етапи.

1. Мотиваційно-орієнтаційний етап

Перший етап спрямований на створення позитивної мотивації до міжкультурного спілкування та формування усвідомлення учнями цінності іншомовної культури. Учитель має забезпечити умови для того, щоб учні сприймали англійську мову не лише як навчальний предмет, а як інструмент пізнання світу.

На цьому етапі ефективними є такі види діяльності:

- інтерактивні обговорення тем «Culture shock», «British traditions vs Ukrainian traditions»;
- робота з автентичними відео- та візуальними матеріалами;
- створення спільних мініпроектів (наприклад, «My Country through Foreign Eyes»).

Цей етап формує в учнів готовність до сприйняття іншої культури, сприяє розвитку емпатії та толерантності. Як зазначає С. Ніколаєва, мотивація є провідним чинником у процесі засвоєння іноземної мови, адже саме вона зумовлює глибину залучення учнів у навчальну діяльність [17].

2. Когнітивно-практичний етап

Другий етап передбачає активне оволодіння соціокультурними знаннями та вміннями через використання інтегрованого навчального змісту. Учні не лише вивчають мовні одиниці, а й засвоюють культурно марковані концепти, що розкривають ціннісні орієнтири носіїв мови.

В основі цього етапу лежить принцип «4C's Framework»: *Content, Communication, Cognition, Culture*. У процесі роботи використовуються такі завдання:

- читання та аналіз автентичних текстів з історії, літератури, географії англомовних країн;
- дискусії на теми соціального та культурного характеру («Equality», «Environmental awareness», «Cultural diversity»);
- порівняльні мінідослідження культурних феноменів.

Під час виконання цих завдань учні формують навички критичного аналізу, уміння співвідносити власний досвід із культурним контекстом інших країн. Як підкреслює К. Далтон-Паффер, саме когнітивна складова CLIL забезпечує перехід від простого засвоєння знань до їх осмисленого використання в комунікації [45].

3. Комунікативно-діяльнісний етап

Третій етап орієнтований на активне застосування набутих знань і соціокультурних умінь у практичних мовленнєвих ситуаціях. На цьому етапі учні використовують англійську мову як засіб для розв'язання реальних комунікативних завдань, що мають культурний зміст.

Типові форми роботи включають:

- рольові ігри з елементами міжкультурного діалогу (наприклад, «International Conference», «Cultural Exchange Day»);
- дебати на актуальні теми («Global citizenship», «Digital ethics»);
- створення відеопроєктів або блогів, присвячених аспектам культури англомовних країн.

Результатом цього етапу є розвиток уміння вести діалог культур, аргументовано висловлювати думку, використовувати соціально прийнятні мовні стратегії. Таким чином, CLIL-середовище створює автентичні умови для мовленнєвої діяльності, наближені до реальних ситуацій іншомовного спілкування.

4. Рефлексивно-оцінювальний етап

Завершальний етап пов'язаний із рефлексією та самооцінюванням досягнень у сфері соціокультурної компетентності. Учні аналізують власні успіхи, труднощі, а також рівень розуміння іншої культури. Важливо створити умови для відкритого обговорення міжкультурних стереотипів і нових ціннісних орієнтацій, які сформувалися в процесі навчання.

Рефлексивні завдання можуть включати:

- ведення культурного щоденника («Cultural discoveries diary»);
- самооцінювання за критеріями Європейського портфоліо з мов (European Language Portfolio);
- взаємооцінювання під час обговорення культурних ситуацій.

Цей етап має на меті закріплення міжкультурної чутливості, формування готовності до толерантного спілкування та здатності до культурного посередництва [49].

Формування соціокультурної компетентності учнів старшої школи засобами CLIL-технології є багатоступеневим процесом, що включає мотиваційно-орієнтаційний, когнітивно-практичний, комунікативно-діяльнісний та рефлексивно-оцінювальний етапи. Послідовна реалізація цих етапів забезпечує не лише розвиток іншомовних умінь, а й формування особистості, відкритої до міжкультурного діалогу. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від професійної компетентності вчителя, який виступає фасилітатором, модератором і культурним посередником у навчанні.

2.3. Комплекс вправ для формування в учнів старшої школи соціокультурної компетентності з використанням технологій предметно-мовного інтегрованого навчання англійської мови

Формування соціокультурної компетентності у старшій школі потребує не лише відповідного змістового наповнення навчання, а й розроблення ефективного комплексу вправ, який забезпечує розвиток умінь міжкультурної

комунікації у процесі практичного використання мови. У межах предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) вправи повинні сприяти одночасному засвоєнню предметних знань, формуванню й удосконаленню мовних навичок і розвитку мовленнєвих умінь, що формує цілісну систему культурно-мовної діяльності [36].

Розроблення комплексу вправ для формування соціокультурної компетентності ґрунтується на таких принципах:

- інтеграції змісту і мови (мовна діяльність органічно пов'язана з предметними знаннями);
- автентичності (використання реальних матеріалів з англійськомовного середовища);
- соціальної взаємодії (спілкування учнів між собою та з учителем у форматі співпраці);
- рефлексивності (осмислення культурних явищ і власного досвіду в міжкультурній комунікації).

Саме ці принципи забезпечують природне формування культурної свідомості учнів і підвищують їхню мотивацію до вивчення мови [56].

Вправи в межах CLIL-методики мають двовимірну структуру: мовну (language dimension) і предметну (content dimension). Вони повинні бути орієнтовані на розвиток як лінгвістичних, так і когнітивних умінь – учень не лише вивчає мову, а й мислить нею у контексті певної теми, наприклад, екології, історії, економіки чи культури англomовних країн [44].

На основі аналізу сучасних методик і досліджень ми обираємо підхід Content and Language Integrated Learning (CLIL), який дозволяє одночасно формувати предметні знання, мовні навички та соціокультурну компетентність. Згідно з дослідженнями, CLIL-підхід має такі переваги: розвиток мовної компетентності через зміст, підвищення мотивації, розширення соціокультурної та міжкультурної свідомості учнів. У процесі застосування CLIL у старшій школі важливо враховувати такі принципи:

- подвійна ціль: навчання предмета та навчання мови;

- інтеграція культури, комунікації, когніції та контенту (4 C) як складових підходу;
- використання навчального змісту як засобу для розвитку соціокультурної компетентності (наприклад, через теми, що містять соціокультурний компонент) [49].

Таким чином, обрана технологія відповідає меті: формування соціокультурної компетентності у старшокласників через англomовний зміст і міждисциплінарні вправи.

Виходячи з аналізу методик та психолого-педагогічних особливостей учнів старшої школи, а також специфіки відповідного навчання, ми виділяємо три етапи роботи:

- допредметний (pre-content) етап – орієнтація, підготовка до інтегрованого уроку, активізація соціокультурного компонента та мовної бази;
- предметно-мовний (content-language) етап – основна діяльність: виконання інтегрованих вправ, робота над змістом (предмет) і мовою одночасно, розвиток соціокультурної компетентності;
- післяпредметний (post-content) етап – розвиток умінь у продуктивних видах мовленнєвої діяльності, рефлексія, застосування соціокультурних знань і мовних умінь у комунікативному контексті.

Кожному етапу відповідають певні групи, типи та види вправ, а саме:

- групи вправ (орієнтаційні, змістові, комунікативні);
- типи вправ (рецептивні, рецептивно-репродуктивні, продуктивні);
- види вправ (тести, обговорення, проєктна діяльність, комбіновані завдання).

Ця структура забезпечує поступовий розвиток навичок і вмінь: від підготовки через зміст до продуктивного застосування (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Система вправ для формування в учнів старшої школи соціокультурної компетентності з використанням технологій предметно-мовного інтегрованого навчання англійської мови

Етап	Група вправ	Типи вправ	Види вправ	Практична мета
Pre-content	Уведення в тему, актуалізація соціокультурної інформації, семантизація ЛО з культурним компонентом.	Рецептивні, рецептивно-репродуктивні, некомунікативні.	Відповіді на запитання, короткі тести, асоціативні вправи з лексикою.	Підготувати учнів до інтегрованого уроку: створити соціокультурну базу, мовну готовність.
Content-language	Робота з навчальним змістом (предмет і мова) з акцентом на соціокультурну компетентність.	Рецептивно-репродуктивні, репродуктивні умовно-комунікативні.	Тести, заповнення схем, класифікації, вправи «порівняй/контрастуй», мовні завдання.	Перевірити й активізувати розуміння змісту, удосконалити мовні навички, актуалізувати СКК через предмет.
Post-content	Продуктивне застосування соціокультурних і предметних знань, навичок і вмінь в усному мовленні та письмі.	Рецептивно-репродуктивні, репродуктивні, продуктивні комунікативні.	Обговорення, дискусії, проекти, письмові/усні повідомлення, презентації, рольові ігри	Розвинути вміння використовувати соціокультурну й предметно-мовну інформацію у спілкуванні та творчій діяльності

Наведемо приклади вправ.

Тема: «Global Challenges and Youth Initiatives» (або інша відповідна темі курсу англійської та змісту відповідного інтегрованого курсу).

Мета: сформувати в учнів старшої школи соціокультурну компетентність у контексті глобальних викликів (наприклад, сталість, волонтерство, молодіжні ініціативи) через технологію CLIL.

Pre-content (Допредметний етап)

Вправа 1. Тип: рецептивно-репродуктивна умовно-комунікативна. Вид: відповіді на запитання. Практична мета: уведення в тему, активізація соціокультурної установки.

<i>Task:</i>	<i>Answer</i>	<i>the</i>	<i>questions:</i>
– What global challenges do young people face today?			
– What youth initiatives do you know in Ukraine and abroad?			
– How do culture and society influence the way young people respond to global issues?			

Вправа 2. Тип: рецептивно-репродуктивна некомунікативна. Вид: імітація/фонетична практика. Практична мета: удосконалення фонетичних навичок вимови ключової лексики з культурним компонентом.

Task: Listen to the words/phrases and repeat after the speaker: sustainability, youth activism, volunteering, community engagement, cultural heritage, cross-cultural dialogue, global citizenship.

Вправа 3. Тип: репродуктивна некомунікативна. Вид: тест/переклад. Практична мета: семантизація лексики з культурним і глобальним компонентом.

Task: Match the words/phrases to definitions or pictures and translate them into Ukrainian: sustainability, grassroots movement, cross-cultural, heritage, initiative, empowerment.

Content-language (Предметно-мовний етап)

Вправа 1. Тип: рецептивно-репродуктивна некомунікативна. Вид: заповнення пропусків у тексті вивченими ЛО. Практична мета: перевірити розуміння змісту інтегрованого матеріалу.

Task: Read the text (excerpt from English-medium article on youth initiatives) and fill in the blanks with appropriate words/phrases from the vocabulary you have learnt earlier.

Вправа 2. Тип: репродуктивна некомунікативна. Вид: тест множинного вибору. Практична мета: перевірка розуміння змісту і соціокультурного компонента.

Task: Choose the correct answer:

1. A grassroots movement is ...
 - a) a top-down government initiative ...
 - b) a community-based initiative ...
 - c) a commercial enterprise ...
2. Cross-cultural dialogue helps young people to ...
 - a) ignore cultural differences ...
 - b) understand diverse perspectives ...
 - c) focus only on their own culture ...

Вправа 3. Тип: продуктивна умовно-комунікативна. Вид: класифікація/порівняння. Практична мета: використання предметного і соціокультурного змісту в усному мовленні.

Task: In pairs classify the youth initiatives described in the text by type (local / global; cultural / environmental / social). Then compare with Ukrainian examples and prepare short reports.

Post-content (Післяпредметний етап)

Вправа 1. Тип: продуктивна комунікативна. Вид: обговорення. Практична мета: розвиток умінь монологічного мовлення з використанням соціокультурної та предметної інформації.

Task: Work in groups and discuss:

- Which youth initiative would you choose to launch in your community? Why?
- What cultural factors might support or hinder youth activism in Ukraine?
- How can volunteering contribute to global citizenship?

Вправа 2. Тип: продуктивна, комунікативна. Вид: письмове повідомлення/презентація. Практична мета: розвиток умінь письма з використанням соціокультурної інформації.

Task: Write a proposal (in English) for a youth initiative addressing a global challenge in your region. Include: description of challenge, proposed actions, cultural/social context, expected outcomes. Then present your proposal to the class.

Вправа 3. Тип: продуктивна комунікативна. Вид: рольова гра/діалог. Практична мета: розвиток діалогічного мовлення з соціокультурним компонентом.

Task: Imagine you are a youth representative from Ukraine and you are interviewing a youth activist from another country. In pairs role-play the interview: ask about their initiative, cultural/societal context, challenges and successes. Then swap roles.

Отже, ми запропонували комплекс вправ для формування в учнів старшої школи соціокультурної компетентності через технологію CLIL (інтегроване навчання предмета і англійської мови). Ми виділили три етапи (допредметний, предметно-мовний, післяпредметний), кожен з яких забезпечує певний тип діяльності – від підготовки, через засвоєння змісту, до самостійного застосування соціокультурних знань, мовних навичок і мовленнєвих умінь. Упровадження такого підходу дає змогу не лише покращити мовну й мовленнєву компетентності, але й розвинути соціокультурну свідомість та готовність учнів до міжкультурної комунікації.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що технології предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) є одним із найефективніших засобів формування соціокультурної компетентності учнів старшої школи.

Цілі та зміст формування соціокультурної компетентності полягають у розвитку в учнів здатності до міжкультурного діалогу, толерантності, відкритості, критичного мислення й готовності до участі в глобальному суспільстві. Соціокультурна компетентність передбачає не лише знання про іншу культуру, а й уміння застосовувати їх у комунікації, порівнювати культурні явища, інтерпретувати соціальні ситуації та діяти відповідно до етичних норм міжнародного спілкування.

Етапи формування соціокультурної компетентності в межах CLIL-технології – мотиваційно-орієнтаційний, когнітивно-практичний, комунікативно-діяльнісний і рефлексивно-оцінювальний – відображають логіку поетапного розвитку компетентності учня від зацікавленості культурними темами до усвідомленої участі в міжкультурному спілкуванні. Така структура дозволяє поступово розвивати як знаннєвий, так і ціннісний та поведінковий компоненти компетентності.

Комплекс вправ у CLIL-середовищі має забезпечувати інтеграцію мовного та предметного змісту, сприяти залученню учнів до активної комунікації, дослідження культурних явищ і творчого самовираження. Вправи дослідницького, комунікативно-ігрового та проєктного типів створюють реальні умови для формування навичок культурного посередництва, співпраці, емпатії та самоаналізу.

У процесі навчання англійської мови за CLIL-технологією реалізується принцип «4C's Framework» (Content, Communication, Cognition, Culture), що дозволяє гармонійно поєднати мовну й культурну освіту. Завдяки цьому, учні не лише опановують англійську мову, але й пізнають світ через неї, набуваючи досвіду реального міжкультурного спілкування.

Методика формування соціокультурної компетентності у старшій школі з використанням CLIL має практичну цінність для вітчизняної освіти, оскільки відповідає засадам Нової української школи: компетентнісному, особистісно орієнтованому й діяльнісному підходам. Вона сприяє становленню випускника, який володіє не лише мовними знаннями, а й здатністю до культурної взаємодії, що є необхідною умовою успішної інтеграції у європейський і світовий простір.

Отже, застосування технологій предметно-мовного інтегрованого навчання в процесі формування соціокультурної компетентності відкриває широкі можливості для оновлення змісту іншомовної освіти, посилює її практичну спрямованість і гуманістичну цінність. Такий підхід формує сучасну мовну особистість – громадянина, здатного мислити критично, спілкуватися міжкультурно та діяти відповідально в умовах глобалізованого суспільства.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ПРЕДМЕТНО-МОВНОГО ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

3.1. Організація експериментального навчання

У сучасних умовах розвитку освіти, що орієнтована на європейські стандарти, одним із головних завдань навчання іноземної мови в старшій школі є формування в учнів соціокультурної компетентності – здатності ефективно спілкуватися в іншомовному середовищі, розуміти культурні коди, традиції, соціальні норми та особливості поведінки представників інших країн. Саме тому актуальним є пошук ефективних методик, які б сприяли інтегрованому розвитку мовних і культурних знань. Однією з таких інноваційних технологій є CLIL (Content and Language Integrated Learning) – предметно-мовне інтегроване навчання, що поєднує вивчення предметного змісту та іноземної мови [40].

Метою експериментального дослідження стало перевірити ефективність методики формування соціокультурної компетентності старшокласників засобами CLIL-технологій.

Завдання експерименту передбачали:

1. Визначити вихідний рівень сформованості соціокультурної компетентності учнів старшої школи.
2. Розробити та впровадити методику формування зазначеної компетентності з використанням CLIL-технологій.
3. Визначити зміни у рівнях соціокультурної компетентності після експериментального навчання.
4. Порівняти результати учнів контрольної та експериментальної груп.

Експеримент проводився у 2024–2025 навчальному році на базі Михайло-Коцюбинського ліцею Михайло-Коцюбинської селищної ради. У дослідженні взяли участь 31 учень 11-х класів, які вивчають англійську мову на рівнях B1–B2 відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (CEFR). Учасників було поділено на дві групи:

- експериментальну (16 учнів) – навчання здійснювалось із використанням CLIL-технологій;
- контрольну (15 учнів) – навчання здійснювалось за традиційною комунікативною методикою.

Учасники експериментальної групи брали участь у міжпредметних заняттях, на яких англійська мова інтегрувалась із предметами історія, географія, громадянська освіта, мистецтво. Такий підхід дав змогу створити природне іншомовне середовище, у якому учні засвоювали не лише мовні структури, а й культурний зміст.

Методологічну основу експерименту становили такі принципи:

- комунікативно-когнітивний підхід – розвиток мови як засобу пізнання культури;
- принцип інтеграції змісту – поєднання лінгвістичного й предметного компонентів;
- особистісно орієнтований підхід – урахування індивідуальних інтересів і потреб учнів;
- принцип культурної взаємодії – формування толерантності й готовності до міжкультурного діалогу.

Під час розроблення програми експериментального навчання було враховано рекомендації, подані в роботах Д. Койла, П. Худ і Д. Марша [36], а також новітні українські дослідження з упровадження методики CLIL [2].

Експеримент складався з трьох етапів:

1. Констатувальний етап (лютий 2025 р.) – діагностика рівня соціокультурної компетентності учнів. Для цього використовувались анкетування, тестування та спостереження. Учням пропонувались ситуаційні

завдання на визначення культурних норм поведінки, знання традицій англomовних країн, уміння виявляти толерантність у спілкуванні.

2. Формувальний етап (березень – квітень 2025 р.) – впровадження методики предметно-мовного інтегрованого навчання. Учні експериментальної групи працювали над міжпредметними проєктами, тематичними дебатами, вебквестами, виконували завдання на аналіз культурних явищ, співставлення українських і англomовних традицій.

3. Контрольний етап (травень 2025 р.) – підсумкове тестування та аналіз динаміки результатів. Було здійснено порівняння даних контрольної та експериментальної груп, що дало можливість визначити ефективність застосованої методики.

Для оцінювання рівня сформованості соціокультурної компетентності ми визначили такі критерії:

- 1) когнітивний критерій – рівень обізнаності з культурою англomовних країн, знання традицій, соціальних норм, правил етикету;
- 2) емоційно-ціннісний критерій – сформованість толерантного ставлення, емпатії, готовності до міжкультурної взаємодії;
- 3) діяльнісний критерій – здатність адекватно реагувати в міжкультурних ситуаціях, використання культурно маркованих мовних одиниць у мовленні.

Визначення рівнів (високий, середній, низький) здійснювалося за допомогою комплексної методики, що поєднувала тестування, спостереження за участю учнів у комунікативних ситуаціях, самооцінювання та експертну оцінку вчителя.

У дослідженні застосовано такі методи збору даних:

- анкетування (визначення культурної обізнаності та ставлення до іншої культури);
- тестові завдання CLIL-типу, що перевіряли одночасно мовні знання та розуміння змісту предмета (наприклад, завдання з історії Великої Британії англійською мовою);

- метод спостереження за поведінкою учнів під час рольових ігор, дискусій, парної роботи;
- проєктна робота, результати якої оцінювались за чіткими критеріями міжкультурної компетентності.

Рівні сформованості соціокультурної компетентності визначалися за такими показниками:

- кількість правильних відповідей у тестах (когнітивний рівень),
- ступінь прояву емпатії, толерантності (емоційно-ціннісний рівень),
- якість участі в дискусіях, точність використання культурних понять (діяльнісний рівень).

Ефективність навчального експерименту забезпечувалася дотриманням таких умов:

1. Інтеграція CLIL у шкільну програму – підбір тем, які мають міжпредметний потенціал («The World's Ecosystems», «Cultural Identity», «Global Citizenship»).
2. Використання автентичних матеріалів – тексти BBC Learning English, National Geographic Education, онлайн-ресурси British Council.
3. Застосування цифрових інструментів – створення мультимедійних презентацій, інтерактивних карт, онлайн-дебатів на платформах Padlet, Canva, Mentimeter.
4. Міжкультурна спрямованість завдань – порівняння культурних явищ України та англomовних країн, розвиток критичного мислення та культурної рефлексії.

У процесі формувального етапу було зафіксовано позитивну динаміку в мотивації учнів до вивчення іноземної мови. Учні відзначали, що CLIL-заняття здаються «більш практичними» та «цікавими, бо можна дізнаватися щось нове про світ». Водночас спостерігалася підвищена активність у групових формах роботи, збільшення обсягу іншомовного висловлювання та використання культурно забарвленої лексики.

Отже, організація експериментального навчання передбачала системну інтеграцію предметного змісту та іншомовного компонента, що створювало сприятливі умови для формування соціокультурної компетентності старшокласників.

3.2. Хід експериментального навчання та інтерпретація отриманих результатів

Наступним етапом експериментального дослідження після підготовчої роботи стала реалізація експериментального навчання, спрямованого на перевірку ефективності запропонованої методики формування соціокультурної компетентності учнів старшої школи з використанням технологій предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL).

До процедури проведення експериментального навчання ми віднесли такі етапи:

- 1) проведення вхідного діагностичного тестування (передекспериментального зрізу);
- 2) реалізацію експериментального навчання;
- 3) проведення вихідного діагностичного тестування (післяекспериментального зрізу);
- 4) порівняльний аналіз результатів (табл. 3.1).

Неварійованими величинами експерименту були:

- 1) кількість учасників (15 і 16 учнів у групах);
- 2) тривалість навчального періоду (4 тижні);
- 3) кількість навчальних годин (3 години англійської мови на тиждень);
- 4) рівень володіння англійською мовою учнів (intermediate);
- 5) однакові умови навчання (навчальні плани, підручники, навчальні аудиторії);
- 6) критерії оцінювання рівня сформованості соціокультурної компетентності.

Таблиця 3.1

Структура експерименту з перевірки методики формування
соціокультурної компетентності старшокласників засобами CLIL

Етап	Час проведення	Кількість годин	Кількість учасників	Мета етапу
Передекспериментальний зріз	12.03.2025	45 хв.	2 групи / 31 учень	визначити початковий рівень сформованості соціокультурної компетентності
Експериментальне навчання	13.03 – 10.04.2025	6 годин (3 заняття по 2 год.)	2 групи / 31 учень	імплементувати розроблену методику в освітній процес одночасно із навчанням за комунікативною методикою
Післяекспериментальний зріз	11.04.2025	45 хв.	2 групи / 31 учень	визначити кінцевий рівень сформованості соціокультурної компетентності

Для перевірки ефективності розробленої методики було обрано дві групи учнів 11-х класів: експериментальну групу та контрольну групу.

У контрольній групі навчання проводилося за традиційною комунікативно-орієнтованою методикою, тоді як в експериментальній групі застосовувалася технологія CLIL, що передбачала інтеграцію іншомовного й предметного змісту. Теми занять охоплювали соціокультурні аспекти життя

англомовних країн (традиції, свята, екологічну культуру, міжкультурну комунікацію тощо).

З метою виявлення початкового рівня сформованості соціокультурної компетентності (табл. 3.2) учням обох груп було запропоновано комплекс завдань, що включали: тестові завдання на знання культурних реалій Великої Британії та США; лексико-граматичні завдання на вживання культурно маркованої лексики; комунікативну ситуацію (рольову гру), спрямовану на виявлення умінь адекватно реагувати в міжкультурному спілкуванні.

Таблиця 3.2.

Рівень сформованості соціокультурної компетентності до
експериментального навчання

Компоненти компетентності	Контрольна група (середній бал)	Експериментальна група (середній бал)	Макс. бал	Коефіцієнт сформованості
Когнітивний (знання фактів культури)	11	10	20	0,55
Поведінковий (мовленнєва поведінка в культурному контексті)	9	8	20	0,45
Ціннісно-емоційний (ставлення до іншої культури)	13	12	20	0,60
Середній показник	11	10	20	0,53

Отримані дані свідчать, що рівень соціокультурної компетентності в обох групах є середнім і приблизно однаковим, що дозволяє вважати умови експерименту рівнозначними.

Під час експериментального навчання учні експериментальної групи працювали за розробленими уроками з елементами CLIL. Навчальні матеріали включали автентичні тексти, відео з BBC Learning English, фрагменти статей з National Geographic, завдання на міжкультурне порівняння.

Основні типи завдань:

- інтегровані проєкти («Environmental issues in Ukraine and the UK»);
- дискусії («Cultural diversity in our class»);
- аналіз відео та обговорення («British customs you didn't know about»);
- створення постерів і презентацій.

Після завершення навчання було проведено фінальне тестування за аналогічною структурою, результати якого узагальнено в табл. 3.3, 3.4

Таблиця 3.3

Рівень сформованості соціокультурної компетентності після
експериментального навчання

Компоненти компетентності	Контрольна група (середній бал)	Експериментальна група (середній бал)	Макс. бал	Коефіцієнт сформованості
Когнітивний	13	17	20	0,85
Поведінковий	10	16	20	0,80
Ціннісно-емоційний	14	18	20	0,90
Середній показник	12,3	17	20	0,85

Таблиця 3.4.

Динаміка рівня сформованості соціокультурної компетентності в
контрольній та експериментальній групах

Етап	Контрольна група	Експериментальна група
До експерименту	0,53	0,53
Після експерименту	0,61	0,85
Приріст	0,08	0,32

Отже, результати показують, що в контрольній групі рівень сформованості соціокультурної компетентності зріс лише на 0,08 (8%), тоді як в експериментальній групі приріст становив 0,32 (32%), що свідчить про високу ефективність методики CLIL.

Отримані результати підтверджують гіпотезу дослідження: застосування технологій предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) у процесі вивчення іноземної мови сприяє більш інтенсивному формуванню соціокультурної компетентності старшокласників. Учні експериментальної групи продемонстрували:

- краще розуміння культурних особливостей англomовних країн;
- підвищення толерантності та відкритості до інших культур;
- здатність доречно використовувати культурно марковану лексику в комунікативних ситуаціях;
- зростання мотивації до вивчення іноземної мови через залучення предметного змісту.

Таким чином, запропонована методика формування соціокультурної компетентності з використанням технології CLIL довела свою ефективність і може бути рекомендована для використання в освітньому процесі старшої школи.

3.3. Методичні рекомендації вчителям щодо формування в учнів старшої школи соціокультурної компетентності з використанням технологій предметно-мовного інтегрованого навчання англійської мови

У процесі реалізації предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) особливої уваги потребує методична організація діяльності вчителя, спрямована на формування соціокультурної компетентності. Від ефективності відбору змісту, дидактичних прийомів, форм взаємодії та способів оцінювання залежить успішність процесу інтеграції мовних і культурних знань, а також розвиток особистості учня як активного учасника міжкультурного діалогу.

Основними принципами організації CLIL-уроку є:

1. Інтеграція змісту та мови – навчання має бути спрямоване не лише на засвоєння іншомовного матеріалу, а й на отримання нових знань з предметної сфери (історії, географії, культури).
2. Активна взаємодія учнів – усі види діяльності мають базуватися на комунікативних завданнях, які вимагають співпраці, обговорення, аргументації.
3. Мультимодальність – поєднання різних каналів подачі інформації (текст, відео, інфографіка, подкасти, карти тощо).
4. Культурна релевантність – добір матеріалу повинен відображати реальність як англомовних країн, так і українського контексту, сприяючи усвідомленню культурних відмінностей і спільностей.

Для досягнення цілей формування соціокультурної компетентності рекомендується використовувати триетапну структуру заняття, яка забезпечує послідовний розвиток рецептивних і продуктивних умінь.

1. Допідготовчий етап (Pre-CLIL stage)

Мета: актуалізувати фонові знання, ввести ключову лексику та культурні поняття.

Типові завдання:

- *Warm-up discussion*: коротка розмова про традиції, звичаї, історичні події.
- *Predicting task*: учні прогнозують зміст тексту або відео за заголовком чи ілюстраціями.
- *Brainstorming culture map*: створення ментальної карти «What we know about British holidays / Ukrainian traditions».

2. Основний етап (While-CLIL stage)

Мета: формувати вміння розуміти, аналізувати й інтерпретувати іншомовний культурний матеріал.

Типові завдання:

- *Content-focused tasks* – робота з автентичними текстами, статтями, документами.
- *Information gap activities* – учні обмінюються інформацією про культурні події різних країн.
- *Project work* – створення культурних проєктів («British vs. Ukrainian school life», «National cuisine through stories»).
- *Case studies* – аналіз культурних ситуацій (наприклад, поведінка за столом, спілкування з гостями, правила етикету).

3. Післяурочний етап (Post-CLIL stage)

Мета: розвивати продуктивні вміння, застосовуючи набуті предметні знання у власному мовленні.

Типові завдання:

- *Role play / Debate* – “How can traditions unite nations?”
- *Essay writing* – “What makes my culture unique?”
- *Cross-cultural reflection journal* – короткі щоденники з особистими роздумами щодо культурознавчих тем.

Таке структурування сприяє не лише засвоєнню культурної інформації, а й розвитку аналітичного мислення, емпатії та навичок критичного порівняння культур. У таблиці 3.5 подано орієнтовну структуру навчального модуля.

Таблиця 3.5

Приклад тематичного блоку CLIL з теми «Food and Culture»:
орієнтовна структура навчального модуля (4 уроки)

Етап	Тема	Основні завдання	Очікувані результати
Урок 1	<i>National dishes: taste and identity</i>	Ознайомлення з традиційними стравами Великої Британії та України. Створення постера «Our national cuisine».	Учні описують страви, розповідають про традиції харчування.
Урок 2	<i>Etiquette at the table</i>	Аналіз правил поведінки за столом у різних країнах. Інсценізація «Dinner with foreign guests».	Учні застосовують культурно марковану лексику в діалогах.
Урок 3	<i>Food festivals around the world</i>	Перегляд відео про кулінарні фестивалі, порівняння з українськими святами.	Формування вмінь порівняння культурних явищ.
Урок 4	<i>Sustainable eating habits</i>	Обговорення глобальних екологічних проблем, створення мініпроектів «Eco-friendly menu».	Розвиток критичного мислення та соціальної відповідальності.

Принагідно зауважимо, що вчителю рекомендується використовувати такі джерела та ресурси для реалізації CLIL-уроків:

- автентичні тексти з видань *National Geographic Learning, BBC Learning English, The Guardian Education*;
- відео та подкасти з культурними елементами (*Ted-Ed, BBC Culture, Short History of Britain*);
- науково-популярні фільми (наприклад, *Planet Earth II, Inside the UK, British Traditions and Customs*);

- віртуальні екскурсії та інтерактивні карти (Google Arts & Culture, British Museum Online);
- проєктна діяльність на платформах *Padlet, Canva, Genially*.

У процесі відбору матеріалів необхідно враховувати такі критерії: 1) соціокультурну релевантність – тексти повинні містити реальні факти про культуру, побут, традиції; 2) доступність мови – лексико-граматичний рівень матеріалу має відповідати рівню учнів (B1–B2); 3) інтерактивність – матеріали повинні стимулювати діяльність учнів, заохочувати їх висловлювати власну думку; 4) мотиваційна цінність – зміст має бути цікавим і близьким до життєвого досвіду старшокласників.

Для розвитку соціокультурної компетентності рекомендується поєднувати рецептивні (читання, слухання, перегляд відео) та продуктивні (говоріння, письмо, проєктна діяльність) види мовленнєвої діяльності в завданнях. Нижче наведено приклади вправ для кожного типу.

Таблиця 3.6

Приклади вправ для формування соціокультурної компетентності

Тип вправ	Приклади завдань	Вміння, що формуються
Рецептивні	Read the article «British tea traditions» and identify key facts. Watch the video and complete the culture quiz.	Розуміння культурної інформації, виділення ключових фактів.
Продуктивні	Prepare a short speech «How food reflects culture». Write an email describing your national holiday.	Використання культурно маркованої лексики, висловлення власної позиції.
Інтерактивні	Create a digital poster about «Ukrainian symbols». Participate in «Cultural exchange forum» online.	Співпраця, міжкультурна комунікація, цифрова грамотність.

Учитель виконує роль модератора культурного діалогу, організатора співпраці та наставника. Його завдання полягає у створенні мотиваційного середовища, де іноземна мова виступає інструментом пізнання світу; підтримці індивідуальної траєкторії розвитку кожного учня; забезпеченні рефлексії, коли учні усвідомлюють власне ставлення до іншої культури.

Оцінювання може здійснюватися за критеріями: когнітивним (знання культурних фактів, лексики); афективним (ціннісне ставлення до культурного різноманіття); поведінковим (уміння застосовувати знання, навички й уміння в процесі спілкування). Для моніторингу навчальних досягнень учнів рекомендується використовувати рубрики CLIL-assessment.

Таблиця 3.7

Дескриптори рівнів сформованості складових соціокультурної
компетентності учнів старшої школи

Критерій	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Початковий рівень
Культурна поінформованість	Учень глибоко розуміє культурні відмінності, пояснює причини явищ.	Розуміє основні відмінності.	Має поверх-неві знання.	Не виявляє розуміння.
Мовна реалізація	Вільно використовує культурно марковану лексику, стали вирази.	Робить незначні помилки.	Часто вагається.	Використовує прості фрази.
Рефлексія	Аргументовано висловлює власну думку.	Висловлює коротку оцінку.	Рідко висловлює ставлення.	Не висловлює власної позиції.

Отже, методика предметно-мовного інтегрованого навчання відкриває широкі можливості для формування соціокультурної компетентності старшокласників. Її ефективність забезпечується використанням автентичних культурних матеріалів, інтеграцією предметних і мовних знань, застосуванням інтерактивних технологій та орієнтацією на розвиток особистісної рефлексії та толерантності.

Таким чином, реалізація CLIL у старшій школі сприяє становленню особистості, здатної до міжкультурного діалогу, критичного мислення й усвідомлення власної культурної ідентичності в європейському та світовому контексті.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було проведено експериментальну перевірку ефективності методики формування соціокультурної компетентності в учнів старшої школи з використанням технологій предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL).

Організація експерименту передбачала три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. На констатувальному етапі встановлено, що рівень сформованості соціокультурної компетентності в учнів контрольної та експериментальної груп був приблизно однаковим і знаходився на середньому рівні. Формувальний етап включав системне впровадження CLIL-технологій в освітній процес, що дало змогу створити міжпредметне іншомовне середовище, у якому учні одночасно засвоювали предметний зміст і культурні знання.

Результати післяекспериментального зрізу засвідчили суттєве підвищення рівня сформованості соціокультурної компетентності в учнів експериментальної групи. Зокрема, приріст середнього коефіцієнта сформованості склав 0,32 (з 0,53 до 0,85), що у чотири рази перевищує показники контрольної групи. Найпомітніше зростання зафіксовано за когнітивним (знання фактів культури), поведінковим (уміння діяти у міжкультурних ситуаціях) та ціннісно-емоційним (ставлення до іншої культури) критеріями.

Отримані результати підтвердили ефективність застосування технологій CLIL у процесі формування соціокультурної компетентності старшокласників. Учні експериментальної групи продемонстрували вищу мотивацію до вивчення англійської мови, активніше використовували культурно марковану лексику, виявляли толерантність і відкритість до інших культур, уміння співпрацювати та критично осмислювати культурні явища.

Розроблені методичні рекомендації засвідчили, що ефективне формування соціокультурної компетентності можливе за умов:

- інтеграції змісту предмета та іноземної мови;

- використання автентичних культурних матеріалів;
- організації комунікативно-орієнтованої, діяльної взаємодії;
- системного розвитку рефлексії та ціннісного ставлення до культурного різноманіття.

Таким чином, проведене експериментальне дослідження підтвердило гіпотезу, що використання CLIL-технологій сприяє більш інтенсивному та якісному формуванню соціокультурної компетентності в учнів старшої школи. Запропонована методика може бути рекомендована для впровадження у практику навчання іноземних мов у старшій школі як ефективний засіб розвитку міжкультурної комунікації та формування європейського світогляду сучасного учня.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу глибше осмислити проблему формування соціокультурної компетентності учнів старшої школи у процесі навчання англійської мови та довести ефективність використання технологій предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) як одного з провідних напрямів сучасної іншомовної освіти.

Соціокультурна компетентність розглядається як невід'ємна складова іншомовної комунікативної компетентності, що забезпечує здатність учня адекватно сприймати, інтерпретувати та створювати висловлювання з урахуванням культурних норм і цінностей іншої спільноти. Формування цієї компетентності сприяє розвитку емпатії, толерантності, міжкультурної чутливості та критичного мислення, які є необхідними для успішної самореалізації в умовах глобалізованого світу.

Застосування технологій CLIL дозволяє інтегрувати вивчення мови та предметного змісту, забезпечуючи взаємозв'язок когнітивного, мовного і культурного розвитку учнів. Такий підхід сприяє не лише підвищенню мотивації до вивчення іноземної мови, а й створює умови для глибшого засвоєння культурних знань через практичну діяльність, дослідження та міжкультурну взаємодію.

Результати експериментального навчання підтвердили, що систематичне використання CLIL-технологій позитивно впливає на всі складові соціокультурної компетентності:

- когнітивну – розширює знання учнів про культурні реалії, традиції, соціальні норми англomовних країн;
- ціннісно-емоційну – формує толерантне ставлення до культурного розмаїття, підвищує рівень мотивації та інтересу до мови;
- діяльну – розвиває вміння використовувати мовні засоби в реальних міжкультурних ситуаціях спілкування.

Порівняльний аналіз результатів констатувального і контрольного зрізів показав суттєве підвищення рівня сформованості соціокультурної компетентності учнів експериментальної групи, що свідчить про ефективність розробленої методики.

Отже, можна стверджувати, що технології CLIL забезпечують реалізацію компетентнісного, діяльнісного й особистісно орієнтованого підходів у навчанні іноземної мови. Вони сприяють гармонійному поєднанню мовного, когнітивного та культурного розвитку учнів, стимулюють пізнавальну активність і формують готовність до міжкультурної комунікації.

Проведене дослідження підтверджує, що ефективне формування соціокультурної компетентності можливе лише за умов системного підходу, інтеграції мови і змісту, використання автентичних матеріалів, активних форм роботи (проекти, рольові ігри, дискусії) та створення освітнього середовища, у якому культура розглядається не як додатковий елемент, а як органічна складова процесу навчання.

Результати магістерського дослідження мають практичне значення для вчителів іноземних мов, адже підтверджують доцільність упровадження CLIL-технологій в освітній процес старшої школи. Такий підхід сприяє не лише підвищенню рівня володіння англійською мовою, але й вихованню культурно свідомої, соціально активної, відкритої до світу особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова О.Є. Особливості формування моральної свідомості учнів старшого шкільного віку. *Теорія і практика формування громадянських цінностей старшокласників*: Збірник науково-методичних праць. Житомир: Видавництво ЖДЦНТЕІ, 2004. С. 51-53.
2. Біла В.М., Дерев'янка С.А. Формування соціокультурної компетенції учнів середньої і старшої школи засобами англійської мови. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 46. С. 107- 114.
3. Бондар Т. Генеза поняття «соціокультурна компетентність». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Вип. 1. Т.71. С. 24- 30.
4. Бориско Н. Ф. Методика формування іншомовної фонетичної компетенції. *Іноземні мови*. 2011. № 3. С. 3-14.
5. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*. 2008. № 3. С. 23-40.
6. Голубєва М., Неумивако Є. Психологічні особливості формування культури мислення старшокласників/старшокласниць. *АПСО*. 2024. № 1. С. 222-230.
7. Єгорова О. В. Формування соціокультурної компетентності в майбутніх учителів англійської мови в процесі позааудиторної роботи. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*: збірник наукових праць. Харків: Національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, 2022. С. 29-40.
8. Калінін В. О., Калініна Л. В. Формування лінгвістичної соціокультурної компетентності учнів старшої школи на основі технології inquiry-based learning. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Т. 1. № 69. С. 77-81.
9. Коваленко А., Глушок Л. Формування соціокультурної компетентності старшокласників у процесі вивчення іноземної мови. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2023. № 1. С. 243-245.

10. Костюк С. С. Міжкультурна комунікація як основа вивчення іноземної мови. *Шляхи подолання мовних та комунікативних бар'єрів: методика викладання гуманітарних дисциплін студентам немовних спеціальностей: збірник наукових праць*. Київ: Талком, 2015. С. 75-82.
11. Кучерук О. Соціокультурний розвиток учнів як лінгвометодична проблема. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 2 (112). С. 2-7.
12. Лейко С. В. Поняття «компетенція» та «компетентність»: теоретичний аналіз. *Педагогічний процес: теорія та практика*. 2013. Вип. 4. С. 128-135.
13. Лисак Г. Предметно-мовне інтегроване навчання (CLIL): дослідження його ефективності та застосування в освіті в Європі та за її межами. *Comparative Professional Pedagogy*. 2024. № 14(1). С. 80-87.
14. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів: навчально-методичний посібник / Ред. Редько В.Г., Полонська Т.К., Басай Н.П. та ін. Київ: Педагогічна думка, 2013. 360 с.
15. Макаренко Ю. О., Мироненко Т. П. Переваги використання методики предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) в навчальних закладах України. *Modern research in science and education*. 2023. № 9. С. 830-836.
16. Марущак О. М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. *Креативна педагогіка*. 2016. № 11. С. 97-108.
17. Ніколаєва С. Ю. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах. Київ: Ленвіт, 2002. 328 с.
18. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Упоряд. Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Коберник І., Ковтунець В. та інші. За заг. ред. Грищенка М. К.: МОН України, 2016. 40 с.
19. Пасічник О. Дидактичне обґрунтування змісту міжкультурної компетентності як компонента іншомовної комунікативної компетентності. *Український Педагогічний журнал*. 2021. № 3. С. 35-44.
20. Пасічник О., Пасічник О. Технологія CLIL як засіб поглиблення компетентнісної спрямованості змісту навчання іноземних мов: зарубіжний

досвід та вітчизняні реалії. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. Вип. 30. С. 134-148.

21. Першукова О. О. Теоретичні основи розробки навчальних матеріалів для роботи за технологією CLIL. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2018. Вип. 58-59. С. 162-172.

22. Повар І., Хом'як І. Формування соціокультурної компетентності учнів основної школи у процесі навчання фонетики. *Міжнародний науковий електронний журнал «ЛОГОС.ONLINE»*. 2020. № 9. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/2634/2517> (дата звернення: 2.09.2025)

23. Подлевська Н., Коваль М. Генезис становлення поняття соціокультурної компетентності як педагогічної проблеми в Україні та Польщі. *Comparative Professional Pedagogy*. 2023. Вип. 13(1). С. 86-92.

24. Полонська Т. Профільне навчання іноземної мови учнів старшої школи. Київ: Педагогічна думка, 2014. 80 с.

25. Потапенко Н. В. Роль соціокультурного аспекту у навчанні англійської мови. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Філологічні науки»*. 2020. № 47. С. 63-70.

26. Посудієвська О. Підхід CLIL (предметно-мовного інтегрованого навчання) в українській системі освіти: особливості та перспективи впровадження. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 70. Т. 2. С. 326-332.

27. Пристай Г. В. Особливості формування іншомовної соціокультурної компетентності старшокласників. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2021. Т. 3. № 40. С. 163-168.

28. Рогульська О. О., Сірик Я. С. Розвиток соціокультурної компетентності учнів старших класів на уроках англійської мови. *У Світі мов і мови світу*:

- збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної студентської конференції, м. Київ, 26 травня 2023 р. 2023. С. 235-236.
29. Скрипник Н. Соціокультурна компетентність як складова мовної підготовки фахівців у вищому навчальному закладі. *Львівський філологічний часопис*. 2020. № 6. С. 186-191.
30. Солопун Є. В. Соціокультурний аспект викладання англійської мови та його роль у практичній роботі учнів. *Народна освіта*. 2016. № 3. С. 58-62.
31. Стиркіна Ю. С. Переваги та проблеми предметно-мовного інтегрованого навчання. *SWorldJournal*. 2020. Вип. 4. Частина 4. С. 39-46.
32. Тернопільська В. І. Моральна самосвідомість старшокласника (загальна характеристика та особливості формування). *Наукове електронне видання «Освітологічний дискурс»*. 2014. № 4 (8). URL: [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/7027/1/V_Ternopilska_NEVOD_4\(8\)_GI.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/7027/1/V_Ternopilska_NEVOD_4(8)_GI.pdf) (дата звернення: 3.09.2025 р.)
33. Фідкевич О. Технологія CLIL в контексті реалізації моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти України з навчанням мов корінних народів та національних меншин. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2021: інновації в освіті в контексті європеїзації та глобалізації*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль: Крок, 2021. С. 244-247.
34. Хоменко Н. В. Соціокультурна компетентність як ціннісний аспект розвитку особистості в сучасному суспільстві. *Наука і освіта*. 2010. № 7. С. 263-265.
35. Халявка-Васильєва Л., Жданова-Неділько О. Використання CLIL для вивчення іноземної мови у педагогічному закладі освіти. *ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY TECHNICZNEJ W KATOWICACH*. 2022. № 15. С. 103-112.
36. Ball P., Kelly K., Clegg J. Putting CLIL into Practice. Oxford: Oxford University Press, 2015. 320 p.
37. Byram M. Teaching and assessing intercultural communicative competence. Clevedon: Multilingual Matters, 1997. 124 p.

38. Cenoz J. Content-based instruction and content and language integrated learning: the same or different? *Language, Culture and Curriculum*. 2015. 28(1). P. 8-24.
39. Coyle D. Content and language integrated learning: Towards a connected research agenda for CLIL pedagogies. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 2007. Vol. 10. No. 5. P. 138-160.
40. Coyle D., Hood Ph., Marsh D. CLIL, Content and Language Integrated Learning. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 173 p.
41. Coyle D., Hood P. & Marsh D. CLIL. *Creative Education*. 2010. Vol. 13. No. 2. P. 97-111.
42. Cummins J. Bilingualism and Special Education: Issues in Assessment and Pedagogy. *Canadian Modern Language Review*. 1984. 42(1). P. 137.
43. Cummins J., Gibbons P. Scaffolding Language Scaffolding Learning: Teaching Second Language Learners in the Mainstream Classroom. Portsmouth, NH: Heinemann, 2001. 29 p.
44. Dalton-Puffer C. Content and language integrated learning: from practice to principles? *Annual review of applied linguistics*. 2011. № 31. P. 182-204.
45. Dalton-Puffer C. Discourse in CLIL Classrooms. Amsterdam: John Benjamins, 2007. 330 p.
46. Dalton-Puffer C., Nikula T., Smith U. Language use and language learning in CLIL classrooms. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 2011. 291 p.
47. Darn S. CLIL – a Lesson Framework. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/clil-lesson-framework> (date of access: 6.09.2025).
48. Genesee F. Integrating language and content: Lessons from immersion. UC Berkeley: Center for Research on Education, Diversity and Excellence, 1994. 13 p. URL: <http://escholarship.org/uc/item/61c8k7kh> (date of access: 04.08.2025).
49. Grytsyk Nadiia. Content and language integrated learning: approach to teaching English for specific purposes. *Science and education*. 2016. № 12. P. 22-27.

50. Kuravska N., Bilianska I. Enhancing foreign language acquisition through CLIL methodology. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Philology*. 2023. Vol. 10. P. 38-46.
51. Lasagabaster D. Foreign Language competence in content and language integrated courses. *The open Applied Linguistics Journal*. 2008. Vol. 1. P. 31-42.
52. Marsh David. Content and Language Integrated Learning (CLIL): A Development Trajectory. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/60884824.pdf> (date of access: 12.10.2024).
53. Marsh D. Content and Language Integrated Learning: The European Dimension. Actions, Trends and Foresight Potential. Oxford: OUP, 2002. 204 p.
54. Marsh D., Mehisto P., Wolff D., Frigols-Martin M. J.: European Framework for CLIL: Teacher Education / Council of Europe. URL: <http://encuentrojournal.org/textos/9.%20CLILFramework.pdf> (date of access: 3.08.2025).
55. Marsh D. The CLIL trajectory: Educational innovation for the 21st century iGeneration. Córdoba: UCOPress, Editorial Universidad de Córdoba, 2013. 142 p.
56. Mehisto P., Marsh D., Frigols M. J. *Uncovering CLIL*. Macmillan Education. URL: <https://ia903202.us.archive.org/1/items/284060456-uncovering-clil-1-pdf/284060456-Uncovering-CLIL-1-pdf.pdf> (date of access: 27.08.2025).
57. Morton T. CLIL: Future directions. *Handbook of Content and Language Integrated Learning*. Abingdon: Routledge. 2023. P. 521-535.
58. Safina M. S. Formation of socio-cultural competence in foreign language teaching. *Procedia*. 2014. № 136. P. 80-83.
59. Snow M., Met M., Genesee F. A conceptual framework for the integration of language and content in second/foreign language instruction. *TESOL Quarterly*. 1989. Vol. 23. No. 2. P. 201-217.
60. Sun L. Culture teaching in foreign language teaching. *Theory and practice in language studies*. 2013. Vol. 3. No. 2. P. 371-375.
61. Strotmann B., Bamond V., Lopez Lago J. M., Bailen M., Bonilla S., Montesinos F. Improving bilingual higher education: Training university professors

in content and language integrated learning. *Higher Learning Research Communications*. 2014. № 4(1). P. 91.

62. Vovk O. Foreign Language Acquisition: A Communicative and Cognitive Paradigm. Science and Education. *Науково-практичний журнал Південноукраїнського Національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*. 2017. Issue 6. P. 81-85.

63. Vovk O. The Basics of CLIL-Methodology. *Актуальні проблеми сучасного перекладознавства: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Черкаси, 31 травня 2021 року) / Гол. ред. О. О. Селіванова. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2021. С. 26-28.*

АНОТАЦІЯ

Міден А. С. Формування в учнів старшої школи соціокультурної компетентності з використанням технологій предметно-мовного інтегрованого навчання англійської мови

Магістерську роботу присвячено формуванню соціокультурної компетентності учнів старшої школи у процесі навчання англійської мови з використанням технологій CLIL. Теоретично обґрунтовано сутність соціокультурної компетентності як складової іншомовної комунікативної компетентності та визначено її значення для міжкультурної взаємодії.

У дослідженні розкрито психофізіологічні особливості старшокласників та потенціал CLIL-технологій щодо інтеграції мовного і предметного змісту. Розроблено методику формування соціокультурної компетентності, що передбачає використання автентичних матеріалів та комплексу вправ дослідницького, проєктного й комунікативно-ігрового характеру.

Ефективність методики перевірено в ході педагогічного експерименту. Результати засвідчили підвищення рівня сформованості соціокультурної компетентності учнів за когнітивним, ціннісно-емоційним і діяльнісним критеріями та зростання мотивації до вивчення англійської мови.

На основі отриманих результатів сформульовано методичні рекомендації щодо впровадження CLIL-технологій в освітній процес старшої школи.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, предметно-мовне інтегроване навчання, старша школа, експеримент.

RESUME

Miden A. S. Formation of Senior School Students' Sociocultural Competence through Content and Language Integrated Learning Technologies in Teaching English

The master's thesis focuses on the formation of senior school students' sociocultural competence in the context of learning English through the implementation of CLIL technologies. The theoretical foundations of sociocultural competence as a component of foreign language communicative competence have been substantiated, and its significance for intercultural interaction has been defined.

The study explores the psychophysiological characteristics of senior students and the potential of CLIL technologies for integrating linguistic and subject content. A methodology for developing sociocultural competence has been designed, incorporating the use of authentic materials as well as research-based, project-based, and communicative-game activities.

The effectiveness of the methodology was verified through a pedagogical experiment. The results demonstrated an increase in the level of sociocultural competence across cognitive, value-emotional, and performance criteria, as well as higher motivation for learning English.

Based on the findings, methodological recommendations for the implementation of CLIL technologies in senior school English language teaching were developed.

Key words: sociocultural competence, CLIL, senior school, experiment.